КРОЗ СЛАВОНИЈУ

Наиади и прошивнапади у Ђакову

11осле избијања иа линију Жуиања. Винковци и западно од Вуковара и Борова, јединице Прве југословенске армије су се нашле на правцу главног удара за коначно ослобођење земље, на савском правцу. са задатком да што пре избију у Загреб и на југословенско-аустријску границу. На њиховом десном крилу. на дравском правцу. биле су јединице Треће југословенске армије које су тежиле према Марибору. Друга југословенска армија је наступала јужно од Саве. кроз северну и средњу Босну. Штаб 34. немачког армијског корпуса је намеравао да задржи и успори наступање дивизија Прве југословенске армије и успостави тзв. Крешимирову одбрамбену линију. почевши од Јаруга на Сави преко Врпоља. Стризивојне, Ђакова. Горјана до Валпова на Драви. Успостављањем Крешимирове линије. Штаб 34. немачког армијског корпуса штитио је извлачење из горњег тока реке Босне и рејона Добоја јединице 21. немачког армијског корпуса у Славонију и омогућавао њихово увођење у борбу. Штаб Прве југословенске армије сматрао је да су непријатељске снаге поразом у Срему дезорганизоване и да се ужурбано повлаче. Стога је уследило наређење да се оне гоне и уништавају. Гоњење је започело 14. априла када су јединице Прве армије стигле на следеће положаје: Прва пролетерска у Горјане и Ђаковачку Сатницу. Двадесет прва српска ударна у наступању према Ђакову. Четрдесет осма македонска ударна на источним прилазима Стризивојни, Пета крајишка ударна испред Бераваца и Седамнаеста источнобосанска дивизија у рејону Градишта и Бабине Греде. Прва коњичка и Друга тенковска бригада биле су у Винковцима. Прва армија се нашла. у ствари. пред Крешимировом одбрамбеном линијом коју ће тешко освојити. Процена Штаба армије да је непријатељ у расулу и бекству није била реална. Сутрадан, 15. априла. Штаб армије добио је

нове податке да непрпјатељ организује упорну одбрану Славонског Брода. Стога је главниу својих снага. међу којима се налазила и Двадесет прва српска дивизија. упутио заобилазним нравцем преко Ђакова. Ђаковачке Греде. да продиру у дубину Славоније. до Плетернице и Славонске Пожеге. Овим маневром непријатељ је у Славонском Броду угрожаван са северозападне и западне стране и спречавана му је одступница друмом и железничком пругом према Новој Градишки. Новској и Загребу. Са источне и североисточне стране Славонском Броду приближавале су се Пета крајишка и Седамнаеста источнобосанска дивизија и водиле огорчене борбе против жилавог противника.

Ујутру. 14. априла. јединице Двадесет прве српске дивизије. у чији се састав вратила Пета српска ударна бригада. пошле су из рејона Винковаца у тешке борбе кроз Славонију. Четврта српска бригада је наступала преко Јармине. Мрзовића. Врбице, Вучеваца да се што пре приближи јаком непријатељском гарнизону Ђакову. У Вучевцима је дошло до борбе са групом немачких војника. Први и Други батаљон су отворили ватру и непријатељ је побегао. Батаљони су продужили према Вишковцима. непријатељском упоришту североисточно од града. Падала је пролетња киша. а блато је отежавало покрете. Први батаљон избија северно од Вишковаца да поседне доминантни вис и лакше продире у упориште. Немци истовремено журе вису и долази до сусретне борбе. Одбијени су уз осетне губитке. Стрељачки строј Првог батаљона упада у упориште и упушта се у борбу за сваку кућу и двориште. Експлозије ручних бомби потресају најотпорније одбрамбене тачке непријатеља. Највише успеха постпже група бомбаша на челу са Драганом Ђаковићем. који пузећи изненађује Немце у кућама преуређеним за одбрану. 0 тој борби Недељко Јешић је. поред осталог, написао: „Немци падају у гомилама. Наши их митраљези страшно косе. Поред канала налазимо доста мртвих. Неки се ућутали и праве се да су мртви. Али. ми их брзо оживљавамо. Заплењена је једна читава комора. три радио-станице. неколико телефонских апарата. много војничког одела. два тешка минобацача и много осталог материјала..."[196]

Наношењем пораза батаљону Немаца 41. тврђавске дивизије у Вишковцима. јединице Четврте српске бригаде продужиле су према

[196] *Две ?одине 4. српске ударне бртаде, 1943 -1945,* Политички одсек 4. ерпске ударне бригаде. (интерно издање). Београд 1945. стр. 53.

Ђакову у намери да га ослободе. Други батаљон је наступао дуж железничке пруге од Владисаваца, Трећи батаљон поред канала Јашове, а Први у другом ешелону и бригадној резерви. Увече су поседнути полазни положаји за напад на град. Јединице Тридесет прве српске бригаде стигле су до железничке пруге између Ђакова и Стризивојне, заправо до источне стране града. где су на снажан отпор непријатеља узвраћале ватром из свих врста оружја. У 17 сати су покушале да се уклине у град. али су противнападом одбијене. Са поседнутих положаја на североисточној страни. Ђаково су напале. у 20 сати. јединице Четврте српске бригаде и постизале успехе. Оруђа Артиљеријске бригаде ређе су дејствовала због оскудице у гранатама. Недостајала је и тенковска подршка због задржавања придодатог тенковског батаљона у Винковцима да се снабде горивом, мазивом и муницијом. На јуриш су кренули борци и старешине Трећег батаљона. ускочили у немачке ровове и бункере и отворили улаз у дубину града. Немци су се повукли. напустивши зграду железничке станице и бункере у њеној близини. Трећа чета. са командиром Душаном Караџићем. политичким комесаром Милорадом Јововићем и замеником политичког комесара Стојаном Костадиновићем. заробила је неколико немачких војника-пекара - који нису обавештени од претпостављеног старешине да се повуку и мирно су пекли хлеб не слутећи шта ће их снаћи. Они су збуњени тврдили да је њихова војска вероватно напустила град. али се њиховом исказу није смело поверовати. поготово кад је једна грађанка посведочила да је много усташа и Немаца у рововима у парку у средини Ђакова. Трећа чета опрезно је залазила у дубину града. Са њом је упоредо наступала Друга чета коју су предводили командир Драгутин Милијић и политички комесар Ђура Врбавац. У нападу је и Прва чета. са командиром Цветком Јаковљевићем. политичким комесаром Лазаром Игњатовићем и замеником политичког комесара Милорадом Петровићем. ТорњевиЂаковачке катедрале начичкани су митраљеским гнездима из којих повремено одјекују рафали. Пушкомитраљезац Војислав Васић цео рафал испаљује према средини торња. Трећи батаљон је тежио катедрали и згради Градске болнице. Командант батаљона Радивоје Симић Рака и политички комесар Драгомир Лазић Ђурица. не знајући да непријатељу пристиже појачање: 47. и 65. пук 22. немачке гренадирске дивизије, ојачани са два дивизиона топова и батеријом тешких хаубица. нису сумњали да ће непријатељски гарнизон ускоро капитулирати.

И јединице Првог и Другог батаљона сломиле су непријатељску спољну одбрану и наступале према центру града. Ич више отпорних тачака. повезаних снажним ватреним системом, Немци и усташе су пружили жесток отпор и задржали јединице Четврте српске бригаде. Увођењем у борбу пристиглих појачања и користећи надмоћ у артиљерији. борба се разбуктала у послепоноћним сатима. Немци су нападали на Четврту и Тридесет прву српску бригаду да их присиле на повлачење из града на полазне положаје и брисани простор на периферИЈН. Уличне борбе се расиламсавају. Командант бригаде Стево Адамовић се нашао у Штабу Другог батаљона. чије су чете. ојачане батеријом топова за непосредно дејство, зашле дубоко у град. Немачки војници нападају Батаљон, који мора да се повуче. Притиску је био изложен и I [рви батаљон. Командант бригаде тражио је појачање од Штаба дивизије. очекујући да ће пристићи знатније снаге да Ђаково угрозе с јужне и источне стране и непријатеља приморају да тамо упути најборбеније јединице које су се устремиле на батаљоне Четврте српске. Од појачања стигла је само Чета аутоматичара Пете српске бригаде. која се јуначки борила. али то није било довољно да се јуриши непријатеља осујете. У свануће борба је достигла кулминацију. Немци су се домогли зграде железничке станице. неколико бункера у близини који су им били добар заклон. Напала их је Трећа чета Трећег батаљона, али без успеха. После прегруписавања Чета опет прелази у противнапад и наилази на прави ватрени пакао. Више бораца је рањено. У помоћ рањеним друговима прискачу болничарке Злата Пауновић. Рада Анђелковић. Стојанка Николић. Христина Петровић и остале. склањају их у заклоне и указују им прву помоћ. Несносна паљба одјекује у источном и североисточном делу града. Чују се оштре команде на српском да се не одступа и на немачком језику да се ситовитије напредује. Командир вода Бабић се устремио на непријатељско пушкомитраљеско гнездо и пада смртно погођен. Заставоноша Раде Деспотовић развио је батаљонску заставу и другове позивао да јуришају. Лепршаво знамење Трећег батаљона кидају рафали гренадирског и усташког оружја. За Деспотовићем погурени трче Лазар Игњатовић и цео вод бораца да помогну друговпма који воде борбу прса у прса. Замахује се кундацима и бајонетима, уз крике и самртна роптања. Један борац Другог вода и немачки гренадир истовремено потежу пиштоље и обојица падају смртно погођени. Смртоносни хитац није мимоишао ни заставоношу Деспотовића. Неколико бораца покушавају да га извуку. али митра-

љеска и иушчана зрна одбијају их у заклоне. Немци се припремају да се домогну заставе коју је УСАОС Србије доделио најбољем омладинском батаљону. Командант батаљона Радивоје Симић Рака скаче из заклона, са неколико хитаца пиштоља одбија налет тројице Немаца, граби заставу и уз страшан бол у грудима враћа се у заклон. Болничарка му је превила рану и на носилима је однет са ватрене линије, а команду над Батаљоном преузео је Мирко Чубрило.

На силовите нападе Немаца противнападима је узвраћао Други батаљон, са командантом Мирком Шипком, политичким комесаром Славком Мартаном и замеником политичког комесара Божидаром Николићем. У тренутку кад је командирима чета наредио да непријатеља покушају одбити са периферије у унутрашњост града, полазећи из заклона у стрељачки строј, командант батаљона је погођен снајперским хицем у главу. Дезорјентисан. продужио је према групи Немаца и усташа скривених иза оближњих кућа. Батаљонски курир. иако рањен у колено, прискочио је ошамућеном команданту, хитро га повукао у прокоп дуж улице и одвео назад. Командант Шипка је убрзо одвежен, са осталим рањеницима, у болницу у Винковцима. Командовање батаљоном поверено је Милану Пупићу који је на тој дужности остао до завршетка рата. У јуначком отпору и ређим противнападима. јединице Другог батаљона су проређивале редове непријатеља. али су имале и знатних губитака. У јуришу је тешко рањен командир Прве чете Златомир Дамјановић, на тој дужности само два дана, који је издахнуо на рукама болничара. Команду над четом преузео је Силвестер Клинц и он је убрзо смртно погођен. Истог дана проређена чета добија трећег командира Ђорђа Ристића и наставља да се јуначки бори. И Друга чета има осетних губитака. Рањен је њен командир Божидар Мартиновић, а живот је изгубио политички комесар Миодраг Симоновић. Њихове дужности преузели су Драгољуб Васиљевић и Љубомир Стублинчевић. Минобацачка чета Другог батаљона изгубила је заменика командира Саву Црњака. Први батаљон је приморан да се повлачи. али је имао мањих губитака. Рањен је командир Треће чете Златомир Дамјановић и однет у болницу. За командира чете постављен је Миломир Марковић и њена борбеност није попустила. Извиђачка чета бригаде лавовски се борила. Заменик командира чете Стеван Ковачевић тешко је рањен у обе ноге. Да не би жив пао нападачима у руке. он је активирао ручну бомбу. прекратио живот себи и двојици усташа који су по-

кушали да га саатадају. У јуришу су погииули командир вода Ђорђе Ћеран. Јона Митровић и Радомир Миловановић.

Ноћна и јутарња борба у Ђакову била је тежа и крвавија за борце и старешине Четврте српске бригаде од иробоја немачке линије одбране на Сремском фронту и наступања у њену дубину. 0 томе сведочи опширнији запис Лазара Игњатовића у коме се каже: „Наши редови су све ређи. Смрт нам одузима најбоље другове. Муниција је на измаку. Бранимо се бомбама и револверима. Свањива и сунце обасјава страшно разбојиште. Лешеви прекривају улице, има их и на пољима, у двориштима. собама. свуда. У бесу страшне мржње леже партизан и Немац чврсто припијени у самртничком хрвању. Нн у смрти се нису измирили. Међу њима не може бити помирења..."[197]

Батаљони Четврте српске бригаде, пружајући отпор. извукли су се североИстично од града. на равницу испред Вишковца. на брзину ископавши ровове за лежећи став и заклоне. Тридесет прва српска бригада се ушанчила на источној и југоисточној страни града. Са осматрачнице на катедрали. Немци су имали добар преглед борбеног распореда јединица Двадесет прве српске дивизије. Ангажован је 22. немачки артиљеријски нук да нештедимице гранатама засипа борбени распоред Четврте. Пете и Тридесет прве српске бригаде. Тукли су и минобацачи. Једна минобацачка граната је експлодирала у близини осматрачког места политичког комесара бригаде Неђе Богићевића и инструктора теоретског рада бригаде Данила Вукадиновића. у тренутку кад су пошли за јуришним стројем да одбијају налет Немаца и усташа из града. Уз помоћ бораца. пошто је био рањен у кук десне ноге. Вукадиновић је досиео у бригадно превијалиште и дан касније у болницу у Винковцима.

Немци су користили артиљеријску и минобацачку подршку и чешће прелазили у противнападе. У подне непријатељ се окомио на десно крило Тридесет прве српске бригаде да се што дубље уклини у њен борбени распоред и прибегне бочном удару. Пола сата касније у борбу је уведена бригадна резерва и непријатељ је одбијен на полазни положај на периферији града. Непријатељски топови и минобацачи наизменично су наставили да туку и рањавају борце и старешине бригада на положају. Артиљеријска бригада Дивизије није имала довољно граната да узвраћа пуном мером. Штаб Четврте српске бригаде предложио је Штабу дивизије да се топовском паљбом разруши непријатељс-

Исто. стр. 55.

ка осматрачница на торњу катедрале. Предлог није прихваћен с образложењем да се рушења морају поштедети споменици изузетне културне и историјске вредности.

У 16 сати уследио је жешћи напад на положаје Тридесет прве српске бригаде и излаз се тражио у повлачењу. У критичном часу Четврта и Пета српска бригада силовито су ударили V леви бок нападача. нанеле им прилично губитака и одбите их у град.

У Монографији Двадесет прве српске дивизије написано је, поред осталог, да је непријатељ, 15. априла, имао следеће губитке: „240 мртвих и 68 заробљених војника. заплењена су два топа хаубице 105 мм, три радио-станице. осам „шараца". једно бензинско складиште. два магацина оружја и веће количине друге ратне опреме. У исто време погинула су 62 и рањено је 317 бораца и старешина из 21. Дивизије..."[198]

Штаб Прве армије. увиђајући да се Славонски Брод не може. без већих губитака. освојити наступањем преко Стризивојне, Врпоља. Доњих Андријеваца, Гарчина и Трњана, мења правац главног удара главнине својих дивизија, упућујући их кроз средишну Славпнију на Петерницу, Славонску Пожегу. Пакрац и Дарувар. Овим маневром уједно се избијало и западно од Славонског Брода чиме је угрожавана одступница знатнијих непријатељских снага из добро брањеног гарнизона према Новој Градишки, Новској и Загребу. У почетку прегруписавања Шеста личка дивизија је упућена. из армијске резерве, према Ђакову да оствари садејство са Двадесет првом српском ударном дивизијом да заједнички потуку непријатеља у Ђакову и околини. Штабови дивизија заједнички су разрадили план напада и увођења бригада у борбу. Пола сата пре напада на град, сат пре поноћи. неиријатељ је осетио шта му се припрема и жестоко напао јединице Тридесет прве српске бригаде на полазним положајима источно и југоисточно од града. У помоћ угроженој бригади притекле су јединице Четврте и Пете српске ударне бригаде са положаја североисточно од града. На северозападној и западној страни. код Ђаковачке Сатнице и Ђаковачких Селаца. на полазним положајима биле су бригаде Шесте личке пролетерске дивизије и нису ступиле, у договорено време, у борбу. због немогућности да ускладе садејство и наступање у град заједно са бригадама Двадесет прве српске дивизије које су одбијале противнападе непријатеља.

Исидор Ђуковић. *21. српска дтија.* Институт за савремсн\ историј). Београд 1995. стр. 339.

Ујутру, 16. априла, дошло је до промене борбеног распореда јединица Четврте српске бригаде. Штаб бригаде добио је наређење од Штаба дивизије да Први батаљон упути западно од Ђакова, у Ђаковачке Селце, да појача положаје јединица које су спречавале непријатеља да побегне на ту страну. За њим су стигли Други и Трећи батаљон и Један батаљон Пете српске бригаде. Одмах је остварено садејство са Првом личком пролетерском бригадом и блокирани излази на западној страни града. Видећи да су скоро у потпуном окружењу, Немци и усташе тражили су начина како да се извуку бесомучно отварајући артиљеријску ватру на батаљоне. У томе нису усиели. Поподне су одлучили да се извлаче југозападним правцима од Ђакова, преко Пишкореваца и Драготина. Увече су кренули одабраним нравцем и истовремено пружали отпор у граду. Заједничким ударом Четврте, Пете, Тридесет прве српске ударне и Треће личке пролетерске бригаде непријатељ је приморан да узмиче из Ђакова далеко брже него што је планирао.

У борбама. 16. априла 1945, бригаде Двадесет прве српске дивизије убиле су 160. рашие и заробиле 152 непријатељска војника и официра. Запленили су знатне количине оружја. муниције и 5 моторних возила. Јединице Дивизије изгубиле су 57, & рањен је 261 борац и старешина.[194]

У тродневним борбама за Ћаково борци и старешине су показали изузетну храброст и високу моралио-иолитичку свест. У борбу су. међутим, увођени из покрета. без познавања јачине непријатељског гарнизона и чињенице да му пристиже помоћ два иука ивкусних војннка. ојачаних снажном артиљеријом. На Бригаду се, кад је била на домаку победе већ у првој ноћи борбе и допрла до центра града и катедрале, устремио двосгруко надмоћнији противник и одбио је на полазне положаје. Она је имала солидну артиљеријску подршку. али није било довољно граната за артиљеријска оруђа. Недостајала је тенковска подршка. иако је Друга тенковска бригада била у близини, у Винковцима. али није имала довољно горива, мазива и артиљеријске муниције за тенковска оруђа. Почетни неуспех био је последица процене Штаба армије да је непријатељ у расулу, морално сломљен и да га треба офанзивно гонити и уништавати. Затајила Је обавештајна служба која ниЈе правовремено открила да ће Штаб 34. немачког армијског корпуса. успостављањем Крешимиривс линије одбране и нрегруписавањем јединица. пружити жесток отпор јединицама Прве југословенске

[199] *Зб.НОР,* томХ1.књ.1,док,89.

армије. Штаб Двадесет ирве српске дивизије није био у могућности да бригадама. увођенима из покрета у борбу. пружи прецизније податке да ће Немци и усташе ојачати сопствени гарнизон у живој сили и наоружавању и створити услове за извођење снажнијих противнапада. Стање се брзо променило кад је Штаб армије увидео на какве се препреке наилази и Шесту личку дивизију упутио да садејствује са Двадесет првом српском дивизијом у сламању и гоњењу непријатеља у рејону Ђакова. И последњег дана борбе. 16. и 17. априла, Четврта српска ударна бригада, без обзира на осетне губитке, до краја је потврдила изузетну борбеност али сада уз далеко мање губитке. Поред неколико бораца живот је изгубио командир Прве чете Првог батаљона Алекса Продановић. а ране је задобио политички комесар Вучета Кнежевић. Дужност командира преузео је Станимир Атанасковић. а политичког комесара Миле Плећаш.

Погинули борци и старешине су сахрањени у заједничку гробницу у парку недалеко од катедрале у Ђакову и подигнут им је заједнички споменик (вероватно је то јединствен случај у НОР-у да се одмах учини) у који су уклесана имена и презимена њих 172.

На Попиним ливадама. на домаку ослобођеног града, извршена је попуна Бригаде новомобилисаним борцима. тек пристиглима из Србије. Скоро 200 новајлија је распоређено у чете и батаљоне и добили су савремено наоружање. Они су раније. у центрима за обуку. стекли основна војничка и борбена знања. Лепо време је погодовало и за смотру Бригаде. Батаљони су постројени и команданти су поднели рапорте команданту бригаде. После смотре постројених јединица. Штаб бригаде се нашао на импровизованој позорници. Политички комесар бригаде обратио се борцима и старешинама речима да су Штаб бригаде. Штаб дивизије и виша војна команда задовољни њиховим радом и борбеношћу и наставио: ..Од вас су се исковали челични херојски борци. Наше су заставе шибане куршумима ишле незадрживо напред. Јуриши Трећег и Другог батаљона незапамћени су у нашој војсци. Први батаљон је у овом месту доказао непријатељу ударну снагу наше бригаде. Још два три оваква јуриша и рат је свршен. непријатељ је уништен. Слава и хвала палим борцима, херојима Југословенске армије..."[200] После је говорио командант бригаде истичући да је потпуно задовољан борбеношћу и квалитетима бораца. подофицира и офици-

Бригадни лист *Јединсшво,* бр. 8.

ра. После смотре уследиле су ириимреме јединица за дужи наступни марш и борбе у дубини Славоније.

Освајање есесовских и усташких упоришта

Према заповести Штаба дивизије Четврта српска бригада је кренула, 18. априла ујутру. наступним маршем кроз питоме пределе Славоније да избије на друм између Плетернице и Славонског Брода да би спречила саобраћај између непријатељских гарнизона и Славонске Пожеге. Штаб Прве армије био је незадовољан успореним наступањем Прве пролетерске дивизије. њеним неуспехом у освајању Плетернице и кашњењем осталих дивизија у савлађивању непријатеља у Славонском Броду. Стога су Четврта. Пета и Тридесет прва српска бригада упућене у томе правцу да својом ударном моћи појачају нападе и допринесу да се одбрана непријатеља брже сломи.

Јединице Четврте српске бригаде убрзано су маршевале. са истуреним побочницама и заштитницама. правцем Ђаковачки Селци, Кондрић. Мајар. Левањска Варош. Слободна Власт. Пака и Каленић. Бригада се сместила у Каленићу да сачека заповест Штаба дивизије за наредна дејства. да се борци и старешине одморе од напорног маршевања. Убрзо је Штаб бригаде примио усмено наређење Штаба дивизије да јединице продуже у Врчин До и да се постепено уводе у борбу. У 13 сати Бригада је стигла на одредиште. Њој је придодат Дисциплински батаљон Прве армије и тако ојачана добила је задатак да освоји више непријатељских упоришта. да овлада комуникацијом између Плетернице. Андријеваца и Славонског Брода. Први батаљон. са командантом Гојком Иљцем, политичким комесаром Светоз-аром Тинкићем. одмах је упућен западно од Врчин Дола. северно и јужно од коте 241, да преузме положаје једног батаљона Осме црногорске бригаде и угрози део друма од Плетернице према Кадиновцима. За њим је пристигао Други батаљон, једну чету распоредио на ватрени положај јужније. а преостале задржао у батаљонској резерви. На левом крилу борбеног распореда Бригаде. у рејону коте 247 и Јокачине, распоређен је Трећи батаљон. Дисциплински батаљон се налазио нешто северније. у рејону Горњег Згона. у потпуности потчињен Штабу бригаде. Оваквим распоредом јединице Четврте српске бригаде. односно главнина Двадесет прве српске ударне дивизије. држала је. 19. априла, део фронта између

Прве пролетерске која је нападала Плетерницу и Једанаесте крајишке ударне дивизије чије су јединице угрожавале Славонски Брод са западне стране, друмску и железничку комуникацију из тог града према Новој Градишки и Загребу.

У смирај дана Бригади је наређено да туче непријатеља на добро утврђеним оближњим висовима и упориштима. Трећи батаљон и Дисциплински батаљон, остварујући садејство, истовремено су напали у 20 сати, непријатеља распоређеног и утврђеног на брдовитом терену одакле је штитио прилазе делу комуникације и упоришту Грижићима. Борба се водила целе ноћи и непријатељ је издржао више поновљених напада. Први батаљон је остварио постављени задатак, у садејству са Другим батаљоном. освојивши упориште Фркљевце, Кадиновце и Белице. чиме је пресечена значајна комуникација за непријатеља. У намери да се постигну још већи успеси, једна чета Првог батаљона упућена је на упориште Заграђе. на домаку долине Орљаве и железничке пруге од Плетернице према Батрини. Преостале чете су нападале непријатељске положаје западно од освојеног друма и угрожавале упоришта Грижиће. Жестоке борбе су вођене целог дана и није се пролазило без губитака. Живот је изгубило. 20. априла, 13 и рањена су 73 борца и старешине. Погинуо је политички комесар батаљона Светозар Тинкић и његову дужност преузео је Кузман Николић. Рањен је командир Прве чете Андрија Милошевић који се дан раније вратио из болнице. Дужност командира је поверена Станимиру Атанасковићу. Живот је изгубио. предводећи борце у нападу на усташе и есесовце. командир Друге чете Драго Хаџић и командовање четом преузео је Душан Луковић. Истог дана рањен је политички комесар поменуте чете Мирко Благојевић и та дужност је поверена Милораду Стефановићу. Ране је задобио и командир Митраљеске чете Милан Радосављевић. који је однет у болницу. За командира чете постављен је Михајло Станковић. У Другом батаљону рањен је командир Прве чете Ђорђе Ристић и командовање четом поверено је Радоју Ђушићу. У Трећем батаљону рањен је политички комесар Треће чете Милорад Јововић и његову дужност је преузео Боривоје Варга. Погинуло је и рањено неколико командира водова и одељења.

Борбе су настављене и ноћу. Нешто раније Други батаљон је усмерен на Горњи Згон. уместо Дисциплинског батаљона који је повучен са положаја и придодат Тридесет првој српској бригади. на левом крилу дивизијског борбеног распореда. која је водила тешке борбе за

коту 160 изнад Андријеваца. кључну тачку одбране Славонског Брода. Са њом је остваривано садејство наступањем Другог и Трећег батаљона. после заузимања непријатељских упоришта Грижића и Крајачића, с обе стране друма према Андријевцима. Први батаљон је наступао, 21. апрша после поноћи, западно од друма. да се нађе на висовима северно од Старог Слатиника. Штаб дивизије телефонски је затражио да се Други и Трећи батаљон упуте за Првим и да успоставе заједнички положај на домаку Старог Слатиника. Први батаљон се нашао у центру борбеног распореда бригаде, на Кућишту, да напада непријатеља на коти 168. На његовом левом крилу био је Други батаљон, усмерен на непријатеља у Обрижу. а Трећи на десном крилу, са тежњом да освоји коту 195. Бригада је ојачана са 4 тенка који су придодати Првом батаљону. Имала је задатак да освоји непријатељске отпорне тачке северно од Старог Слатиника, сломи отпор непријатеља у томе упоришту, избије на друм и железничку пругу и прекрати одступницу усташама и Немцима из Славонског Брода за Нову Градишку и даље. Немци и усташе, знајући да им друмска и железничка комуникација жив^т значе, добро су се припремили за одбијање напада Четврте српске бригаде и предузимање противнапада.

У 16 сати стрељачки стројеви три батаљона. уз крађу артиљеријску подршку. напали су непријатељску утврђену линију. Борци Првог батаљона јуришом су освојили коту 168 и продужили даље. Подржавани су топовском и артиљеријском ватром из тенкова који су се теже кретали на брдовитом земљишту. Трећи батаљон је отерао непријатеља са коте 195. Други батаљон је нападао противника на добро утврђеном Обрижу и није га заузео. Борба се све више распламсавала. Немци и усташе су добили појачање и кренули у противнапад. Дочекивани су жестоком паљбом. алп се нису дали зауставити. Преотели су доминантна узвишења и отклонили опасност за саобраћајнице иза њихових леђа. Батаљони Четврте српске су устукнули на полазне положаје. У нападима и противнаиадима јединица Четврте српске бригаде, 21. априла 1945, погинуло је 11 и рањен 81 борац и старешина. Међу рањенима у Другом батаљону били су командир Друге чете Драгољуб Васиљевић. политички комесар Минобацачке чете Миодраг Иванић и заменик политичког комесара Митраљеске чете Душан Васић. Дужност командира Друге чете поверена је Ђури Лукићу. У тродневним борбама непријаттељ је имао 45 мртвих. 200 рањених и 15 заробљених

војника. подофицира и официра. Заплењена су 4 минобацача, 4 камиона, а 5 их је уништено.[201]

УЈутру, 20. априла. Оперативна група Прве пролетерске дивизије, у којој се привремено налазила и Пета српска бригада, ослободила је Плетерницу и гонила непријатеља преко Јежевика. Церја и Нове Капеле. Неколико сати раније Пета крајишка и Седамнаеста источнобосанска дивизија ушле су у Славонски Брод и непријатеља приморале да одступа друмом и железничком пругом према Новој Градишки и Окучанима. Отуда је разумљиво зашто су Немци и усташе одсудно пружали отпор, чак до 22. априла ујутру, Четвртој и Тридесет првој српској ударној бригади да не овладају поменутим комуникацијама од Андријеваца до Старог Слатиника док се нису извукли у жељеном правцу.

Штаб дивизије наредио је штабу Четврте српске бригаде да се у зору. 22. априла, нападне упориште Стари Слатиник. У борбу је најпре кренуо Први батаљон. Борци су опрезно наступали и на њихово изненађење наишли на пусте ровове. бункере и зграде припремљене за одбрану. Командант батаљона одмах је известио команданта бригаде да се непријатељ повукао.

Северозападно од Славонског Брода. у захвату дела друма према Плетерници, упориштима и комуникацијама у долини Орљаве, Четврта српска бригада је водила жестоке борбе против јединица 7. СС немачке дивизије „Принц Еуген" и 3. усташко-домобранске дивизије. Есесовци и усташе имали су добро утврђене положаје око својих упоришта: бројне ровове. бункере. жичане препреке и прикривена минска поља. Они су били добро увежбани за борбе на брдском и пошумљеном земљишту и предузимање противнапада. Већша бораца Четврте српске бригаде. с обзиром да су дуго ратовали у равници Срема, нису имали довољно искуства за ратовање на претежно непрегледном терену. али су се брзо прилагодили новонасталој ситуацији и постизали задовољавајуће борбене успехе. Старије и искусније старешине. научени партизанском начину ратовања на југу и западу Србије, стечено знање су преносили на млађе и вештина партизанског ратовања постепено је долазила до изражаја. Било је отежано одржавање везе и остваривање садејства између појединих штабова, команди чета и јединица. али су курири и везисти у критичним тренуцима улагали изузетне напоре да обавештења и поруке правовремено достављају на

[151] Архив ВИИ. кут. 1045. рег. бр. 3-2/7.

одговарајуће адресе. И у овим борбама иесташица граната је условила да се јединицама Четврте српске бригаде ускраћује артиљеријска подршка у нападима на упоришта чије отпорне ватрене тачке претходно нису неутралисане жешћом артиљеријском припремом.

Освајањем Славонског Брода. Плетернице, Славонске Пожеге и низа упоришта на њиховој западној страни. јединице Прве армије су наставиле да гоне непријатеља према Новој Градишки. Окучанима. Новској. Бановој Јаруги. јужније поред Саве и северније кроз Славонију. према Пакрацу и Дарувару. На десном крилу јединице Треће армије су заузеле Подравску Слатину и продужиле дравским правцем да ослободе Вировитицу и наступају према Марибору. Друга југословенска армија, ослободивши Добој. Босански Брод. Дервенту. приближавала се Бањалуци и тежила горњем току Уне.

Двадесет прва српска дивизија чинила је лево крило армијског борбеног распореда за наступање главним правцем према Новској и Загребу. Па њеном десном крилу наступала је Прва пролетерска дивизија и непријатељ се тешко одупирао силини њиховог удара. Примењивана је тактика заобилажења и обухвата непријатељских упоришта и гарнизона. избегавање фронталне борбе и губитака у живој сили и ратној техници. Проналажена су слабије бранена места у одбрани противника и тамо усмеравани најжешћи напади. Четврта српска бригада у томе се добро сналазила. у садејству са Петом и Тридесет првом српском бригадом. у доста брзом наступању.[202]

Од Орљаве до Новске и Јасеновца

Јединице 41. немачке дивизије успоставиле су одбрамбену линију на десној обали Орљаве. 22. априла. да спрече наступање Четврте, Пете и Тридесет прве српске бригаде према Новој Градишки. Трећа усташко-домобранска дивизија држала је положаје у Живикама и спречавала наступање узводно левом обалом Саве. Изненада су налетела 2 немачка авиона, бомбардовали и митраљирали најистуреније јединице Четврте српске бригаде. али им нису нанели губитке. У борбама у току дана убијена су 22 и заробљено 57 непријатељских војника. Јединице

[202] *36.НОР.* том!.књ. 1.док. 106.

Двадесет прве српске дивизије имале су 6 мртвих и 27 рањеиих бораца и старешина.[203]

Штабови Двадесет прве српске и Прве пролетерске дивизије успоставили су садејство и разрадили план да њихове јединице протерају Немце и усташе са поседнутих положаја. За борбу и гоњење непријатеља истовремено су припремљене Нрва коњичка и Друга тенковска бригада. Немци су се скоро неприметно ноћу повукли и до озбиљније борбе није дошло.

Сутрадан је настављено наступање јединица Двадесет прве српске дивизије и осталих на десном крилу њеног борбеног поретка. Непријатељ је измицао и на источним прилазима Новој Градишки успоставио задржавајућу одбрану. почевши од Аџамоваца преко Запоља. Бодоваљаца до Орубице на Сави. Штаб дивизије. у сарадњи са штабовима бригада, разрадио је план напада на поменуту линију и непријатељски гарнизон Нову Градишку. У центру дивизијског борбеног распореда налазила се Четврта српска, на левом крилу Пета српска и на десном крилу Тридесет прва српска бригада. Борба је почела увече и трајала скоро целе ноћи на спољним прилазима граду. Ујутру. 24. априла, јединице Четврте и Тридесет прве српске продрле су у Нову Градишку, а Пета српска бригада је заузела железничку станицу. Немци и усташе у нереду су се повукли оставивши 83 мртва и 20 рањених. У граду и околини заробљено је 346 непријатељских војника, подофицира и официра. Заплењене су знатне количине оружја. муниције и разне ратне опреме. Погинуло је 7 и рањена 33 борца и старешине Дивизије.[204]

Непријатељ је гоњен без предаха. Бригаде су ослободиле Машиће. Медаре, Драгалић. Доње Богићевце, Горице и Горњу Трнаву. Непријатељ се прибрао у рејону Окучана. Три пука 41. немачке дивизије успоставили су одбрамбени положај. тукући топовима и минобацачима јединице Двадесет прве српске дивизије да их спрече у наступању. Борба је вођена ноћу 24. и 25. априла и Четврта српска бригада је приморала непријатеља да одступа. Ујутру. 25. априла. Бригада је заузела Окучане. Лађевац. Горњи и Доњи Рајић и остваривала садејство са Тринаестом пролетерском бригадом ..Раде Кончар" на десном крилу. На левом дивизијском крилу наступала је Пета српска бригада и освајала мочварни и пошумљени простор према левој обали Саве. Непријатељ се изнена-

[203] *36. НОР.* том XI. књ. 1. док. 106.

[204] Исто.

да зауставио заиадно од Рајића. на десној обали речице Капљенац. према каналу Струг и обали Саве. да спречи наступање јединица Двадесет прве српске дивизије према Новској. злогласном усташком логору Јасеновац, затим северозападније. према Липовљанима и Бановој Јаруги. Штаб Прве армије. нешто раније, после пораза непријатеља у Новој Градишки. дајући наредне борбене задатке Двадесет првој српској ударној дивизији, захтевао је и ово: „По избијању у област Новске Двадесет прва српска дивизија оријентисаће једну своју бригаду ка Јасеновцу у циљу ликвидације непријатељског упоришта у истом (оставити обезбеђење логора и сачувати логор и документацију).[205] Из наведеног је очигледно да је бринуто да се предузму мере да се учини колико је могуће да се сачува све што је сведочанство о усташким злочинима и крволоштву. Јединице Трндесет прве српске бригаде напале су делове 3. усташко-домобранске дивизије на Капљенцу. јужно од друма за Новску. истовремено када су јединице Четврте српске бригаде тукле непријатеља у Горњем Рајићу. прешле речицу и стигле на канал Струг 'асеновац је био на домаку. али су добијеви подаци да је злогласни логор без живе душе и разрушен. Претходне вечери јединице Пете српске ударне бригаде нашле су у Кленику и Врбовљанима око 58 логораша који су некако успели да савладају усташке целате. 22. априла. када се побунило око 2.000 заточеника и већином страдали у неравноправном обрачуну са усташама. У Монографији Дивизије Исидор Ђуковић је написао: „Прихваћени логораши били су на граници живота и смрти После опоравка сви. осим једног најисцрпљенијег, добровољно су стугшли у 21. дивизију. Они су први саопштили весто побуни логораша у Јасеновцу и предочили да још има одбеглих логораша који се крију у мочварама не само од усташа већ од свих људи, јер никоме не верују..."[206]

На прилазима Новској и Јасеновцу непријатељ се грчевито бранио. рушио мостове и постављао бројне одбрамбене препреке да спречи наступање јединица Двадесет прве српске дивизије. Уједно је утврђивао одбрамбену линију на реци Илови да задржи победоносно насту-' пање дивизија 11рве југословенске армије. У таквој ситуацији Штабу Двадесст прве српске дивизије је наређено да јединице упућује и северније од Новске. према Бановој Јаруги. Кутини и Дугом Селу. Пре-

[205] Исто. Док. бр.

[206] ИсидорЂуковић. н.д.. стр 355.

груписавањем јединица Четврта српска је преузела дотадашње положаје Пете и Тридесет прве српске бригаде, 26. априла, које су упућене на десно крило дивизијског борбеног распореда. у рејону Кричке п Брезовца Субоцког. да туку и гоне непријатеља. Артиљеријска бригада Дивизије заузела је ватрене положаје у Ливађанима да подржава јединице у наступању.

Ноћу, 26. и 27. априла, јединице Четврте српске бригаде нападале су непријатеља у захвату друма и железничке пруге према Новској. Заузети су Јазавица и Вођарица и угрожено упориште Новска. Убијено је и рањено 45 непријатељских војника. Без губитака нису прошле и јединице Бригаде. Живот су изгубила 3. а рањена су 22 борца и старешине. Непријатељ је настојао да се ослободи притиска на Новску. истог дана кренуо у жесток противнапад на батаљоне Четврте српске и развила се огорчена борба. Бригада је издржала први налет непријатеља. преузела иницијативу. на противнапад узвратила противнападом. угрозила упориште Пакленицу и ту се учврстила. Сада се њен део фронта протезао од Кошутарице на Сави до Пакленице на 4 километра источно од Новске.

На новоуспостављеној линији немачке одбране од Драве преко Билогоре. дуж реке Илове. преко Пакрачке Пољане. Новске. Јасеновца, узводно левом обалом Уне до Босанског Новог. Штаб 21. немачког корпуса је намеравао да његових шеснаест дивизија задрже наступање јединица Прве, Друге и Треће југословенске армије, да би се добило у времену за њихово извлачење у Словенију и Аустрију. На правцу наступања Прве југословенске армије налазиле су се 22. 41,181. 369. немачка и 1,3,7,8. и 9. усташко-домобранска дивизија. У резерви је била 7. СС немачка дивизија „Принц Еуген" и остале борбене снаге јачине једне бригаде. Прва армија располагала је само са седам дивизија: Првом пролетерском, Петом крајишком ударном. Шестом личком пролетерском. Једанаестом крајишком ударном. Двадесет првом српском ударном. Четрдесет другом македонском ударном и Четрдесет осмом македонском ударном и са три бригаде: Првом коњичком. Другом тенковском и Инжињеријском бригадом. У тренутку кад су поменуте јединице офанзивно наступале, форсирале Илову и нападале преостале делове непријатељске одбрамбене линије. Штаб 34. немачког корпуса је одлучио да их противнападом одбије. да би осигурао повлачење сопствене главнине преко Кутине. Иванић-Града. Дугог

Села и Загреба према Словенији и Аустрији да се тамо предају енглеским и америчким трупама.

Ујутру, 28. арпича. 7. СС немачка дивизија „Принц Р.уген" извела је удар из рејона Пољане. продужила према Антуновцу. Уљанику. Благородовцу, Крештеловцу. Храстовцу и Имсовцима. Из рејона Гарешнице истовремено је ојачана 9. усташко-домобранска дивизија ударила у бок 48. македонске и освојила положаје 42. македонске ударне дивизије. Усташе и есесовци су намеравали да зађу за леђа Петој крајишкој ударној и Шестој личкој пролетерској дивизији које су угрожаване и са чела наступањем 1. усташко-домобранске и 369. немачке легионарске дивизије. Уз жесток отпор те дивизије су узмакле на леву обалу Илове. успоставиле нове положаје и предузимале противнападе да избегну опкољавање и веће губитке. Непријатељских напада нису биле поштеђене ни јединице Двадесет прве српске ударне дивизије у тежњи да се спречи њихово притицање у помоћ дивизијама на Илови и удар у десни бок и позадину борбених колона есесоваца. Удар Немаца и усташа усмерен је и на јединице Четврте српске бригаде на домаку Новске. Уз снажнију артиљеријску подршку непријатељ је понављао нападе. али је стално одбијан на полазне положаје односећи мртве и рањене. И бригада је имала губитака. У Првом батаљону, поред осталих. рањен је командир Друге чете Обрадин Пузић и заменио га је Александар Миливојевић. Рањени су политички комесар исте чете Милорад Стефановић и његов заменик Стојан Чутурило чију је дужност преузео Беислав Томашић. Политички комесар Другог батаљона Славко Мартан рањен је три дана раније и на ту дужност постављен је Вељко Радоњић. Батаљон је имао рањених старешина и у борбама 28. априла. Рањени су политички комесар Прве чете Бранислав Матковић. командир Треће чете Стојадин Мосић и дужност командира је преузео Живота Алексић. Живот је изгубио политички комесар чете Милутин Ђорђевић. Нешто раније теже је рањен заменик политичког комесара Друге чете Чедомир Рабасовић и та дужност је поверена Милану Трајковићу. У Трећем батаљону рањен је политички комесар Друге чете Радивоје Марковић и на место комесара постављен је Радомир Супић. У Митраљеској чети Другог батаљона теже је рањен политички комесар Момчило Рогић и његову дужност је преузео Велибор Николић.

Без обзира на привремени застој на Илови и целој линији фронта. Штаб Прве југословенске армије није одустајао од офанзивних намера. гоњења и савлађивања непријатеља. Дивизијама је омогућено. после

задржавања и неутралисања непријатељског офанзивног противнапада, да се донекле одморе и предузму, 2. маја, нападе и наступање раније предвиђеним правцима. Примећено је, међутим, 30. априла, да се Немци, усташе и домобрани почињу повлачити са одбрамбених положаја на Илови и јужније према Сави. Штаб Прве армије наредио је потчињеним дивизијама и бригадама да крену у напад и гоњење и непријатељу не дозволе да некажњен измакне за бројна злодела кча је починио у Југославији. Четврта српска бригада, на своме иравцу наступања, уз подршку артиљерије, напала је непријатељску линију одбране у Пакленици и тежила да упадне у добро брањено упориште Новску. На њеном десном крилу, у средини дивизијског борбеног распореда, дејствовала је Тридесет прва српска бригада источно од Липовљана. а на десном крилу Пета српска бригада, у рејону Бујавице и Јамарице.

После савлађивања непријатељске одбране у Пакленици, јединице Четврте српске бригаде су упале у упориште Новску и заузеле, у освит 2. маја, непријатељске отпорне тачке. Преживели непријатељски војници у нереду су бежали друмом према Загребу, а за њима су пристале јединице Трећег батаљона. Батаљон је без озбиљнијег отпора ушао у Нову Субоцку и наставио према 4 километра удаљеним Липовљанима. За њим су пристигли Први и Други батаљон и кратко се задржали у Новој Субоцкој. Испред њих. на прилазима Липовљанима, чула се учестала пуцњава. Штаб бригаде обавестио је штабове Првог и Другог батаљона да немачке јединице. непознате јачине, одбијају стрељачки строј Трећег батаљона од Липовљана. Очекивало се наређење да му се упути појачање, али догодило се нешто друго. Први и Други батаљон су враћени у Новску. Трећи батаљон се повукао од Липовљана и заузео положај западно од Нове Субоцке. Штаб бригаде упутио је Први батаљон према селу Јасеновцу и злогласном усташком логору да претражи тамошњи терен, да хвата скривене усташе. заштити највеће губилиште Срба, Јевреја, Рома, југословенских родољуба. у стању у коме га нађе до доласка чланова комисије за утврђивање ратних злочина. Други батаљон је добио задатак да претражи Новску и околину и хвата сакривене непријатељске војнике. За кратко време заробљено је 8 немачких војника. 42 усташе и домобрана. Потрага за скривеним непријатељем није прошла без мањих окршаја у којима је рањен политички комесар Друге чете Љубомир Стублинчевић и нешто касније Јакша Јеличић који га је заменио. Истог дана за политичког комесара постављен је Драгослав Јовановић.

Први батаљои, с командантом Гојком Ињцем, политичким комесаром Кузманом Николићем и замеником политичког комесара Јованом Паовићем, без борбе је ушао у Јасеновац и затекао приближно слично стање какво су нешто раније описали побегли логораши. Сећајући се тога 2. маја, заменик командира Прве чете Здравко Муњић је написао: „Улазимо у село Јасеновац. На све стране мирис паљевине. Највише нас је потресао мирис спаљеног људског меса што потиче од запаљених логораша које су усташе побиле пре повлачења. На све стране само се виде згаришта која још пушњаре и догоревају. Од зграда су остали само зидови. јер су кровови, врата, прозори изгорели. Призор је стравичан. Прошли смо овај део страве и ужаса и наилазимо на још један у пољу иза насеља. Код оваца дечак стар око 8 година. Од њега желимо да сазнамо бар нешто о страхотама које смо малочас видели. Дечко је, на жалост, избезумљен и ништа нисмо могли дознати. Касније нам је неки мештанин објаснио да је дечко био сведок кад су његове родитеље усташе бациле у ватру да живи изгоре. Од тога језивог призора дечко је изгубио памење."[207]

Извиђачи су опрезно отишли узводно левом обалом Саве, западно од Јасеновца. да провере да ли има усташко-домобранских јединица у Крапју и оближњим селима. Команданту батаљона донели су вест да је противник раније побегао чак до Великог Краљева и да нема никаквих изгледа да се врати. Процививши да нема скоро никакве опасности за Јасеновац и околину. Штаб батаљона је одлучио да Другу чету и Вод аутоматичара привремено остави да заштите развалине усташког логора док то не учине органи народне власти. а преостале су враћене у састав Бригаде.

Гоњење без застоја

У време припрема за енергично гоњење непријатеља и борби у рејону Новске. било је кадровских промена у Штабу бригаде, Штабу Трећег батаљона и Пропагандном одсеку бригаде. Уместо погинулог ађутанта команданта бригаде Ристана Кеновића тренутно нико није одређен на упражњено место. На дужност политичког комесара Трећег батаљона постављен је Данило Вукадиновић. дотадашњи начелник

Здравко Муњић. *Необјав. вено сећање.* У архиви аутора.

Пропагандног одсека бригаде, а Драгомир Лазић Ђурица. дотадашњи политички комесар поменутог батаљона. постао је начелник Пропагандног одсека. Они су се, у ствари. заменили на дужностима. Било је мањих кадровских промена у водовима и десетинама.

Штаб бригаде наредио је Штабу Трећег батаљона да његове чете крену. 3. маја до 12 сати, из Нове Субоцке у напад на непријатеља у Липовљанима. Батаљон је правовремено кренуо на извршење борбеног задатка и без већег отпора заузео Липовљане. Непријатељ је. предосећајући страданију. умакао према Бановој Јаруги. Штаб батаљона у Липовљанима је успоставио везу са деловима Пете и Тридесет прве српске бригаде и утаначио извесна садејства у даљем наступању. После краћег предаха у Липовљанима. јединице Трећег батаљона су наступале према селу Кривај. на путу за Б_анову Јаругу. лако га ослободиле, избиле на леву обалу Пакре и сукобиле се са немачким заштитницима. Краћа борба се завршила повлачењем Немаца и стварањем услова да Батаљон пређе на десну обалу реке и успостави мостобран за продор у Банову Јаругу. Значајно непријатељско упориште. железничка и друмска раскрсница. освојени су без већег сукоба, о чему је командант батаљона Мирко Чубрило одмах обавестио начелника штаба бригаде Радоњу Бараћа. Батаљону је наређено да продужи североисточно од Банове Јаруге, да на левој обали Илове заузме положаје и туче непријатеља на супротној страни набујале реке. У Бановој Јаруги заробљена су 2 немачка војника и 5 домобрана. Батаљон није имао губитака.

У ослобођено место најпре је стигао Други. а нешто касније Први батаљон. без Друге чете. са командиром Александром Миливојевићем, и Водом аутоматичара. који су остављени да обезбеђују подручје Јасеновац. Штаб бригаде, у сарадњи са штабовима батаљона. разрадио је план форсирања Илове. ноћу 3. и 4. маја. у садејству са Петом и Тридесет првом српском бригадом. У припреми форсирања реке и гоњења непријатеља брижљиво су коришћени подаци Штаба дивизије да су мостови на Илови порушени, да је њена десна обала добро утврђена за пружање отпора и да није познато бројно стање немачких јединица остављених у заштитници њихове главнине.[208]

После поноћи. 4. маја. јединице Четврте српске и осталих бригада. спремне су чекале, са расположивим пловним средствима, да крену преко Илове да успоставе мостобране и задају ударце непријатељу. Са

[208] Архив ВИИ. кут. 258. рег. бр. 52-5.

супротне обале очекивана је жешћа ватра и ометање челних јединица Четврте српске да довуку чамце и понтоне у реку. Немци су најпре припуцавали и њихово оружје ускоро Је сасвим утихнуло. Претпостављало се да не знају шта их очекује и да притајени чекају. А десило се нешто друго: користећи мрак кришом су напуштали положаје и повлачили се у дубину своје одбране. Кад се то дознало јединице Четврте српске и осталих бригада Дивизије, брзо су форсирале Илову и предузеле гоњење. Северније од њих реку су прешле и јединице 42. македонске ударне дивизије и продужиле за непријатељем који је ужурбано измицао. Испред борбеног распореда Двадесет прве српске дивизије. у чијем се средишту налазила Четврта, на њеном левом крилу Тридесет прва и на десном Пета српска ударна бригада. на фронту од подножја Мославачке горе до Кутине и јужније до Лоње, отпор су пружале 41. немачка, 7. СС немачка „Принц Еуген" и 9. усташко-домобранска дивизија. После преласка Илове Први и Други батаљон Четврте српске бригаде су наступали правцем Збеговача, Гојилице. Шартовац. Миклеушка и допрле до Горње Јеленске. Трећи батаљон истовремено је ослободио Безгову Греду. Илову. Батину. Кутину. Репушницу. Горњу Грачаницу и наишао на отпор непријатеља у Володеру. У наступању је заробљено 27 непријатељских војника и двојица усташа су убијени.

Јединице Трећег батаљона у стрељачком строју прилазе Володеру. Задржава их ватра немачких заштитница. а њихова главнина узмиче. Извиђачи су приметили немачке минере да постављају експлозив да сруше мост на друму. пожурили испред стрељачког строја и рушитеље узели на нишане. Одјекнули су наизменични рафали аутоматског оружја и усмртили минере. Мост је сачуван и лакше се могло напредовати у упориште Володер. На рубу села налазило се неколико напуштених непријатељских бункер^ и ровова. Извиђачи су их прешли и домогли се оближњих кућа да се заклоне иза њихових зидова. Из дубине сеоских улица оглашавају се немачки и усташки пушкомитраљези. Командир вода извиђача упозорава другове да се неопрезно не излажу фијуку врелих зрна. Понекад долети минобацачка граната. експлозијама уздрма земљу, куће. прозоре на којима прскају стакла. Све то не може да заустави јединице Трећег батаљона које хитају супротном крају упоришта. 0 томе је Драго Стојковић. поред осталог, написао: „Неколицина усташа као заштитница налазили су се на крају села. Похватани су. Ми смо их послали даље... Стрељачки строј батаљона пристиже. На десном крилу се отворила страховита ватра. Горе небо и

земља. Испред нас на једном брежуљку непријатељ се утврдио и упорно се брани. То је сигуран знак да ће се увече повући. Пред зору смо заузели немачке положаје и кренули даље..."[209]

Јединице Четврте српске заузеле су Поповачу. Велику Лудину. Видрењак, Обедишче, овладале мостом на речици Чесми и успоставиле мостобран на њеној десној обали. Упоредо су напредовале Пета и Тридесет прва српска бригада, освајале непријатељска упоришта и једнодневни дивизијски борбени учинак био је изузетан. Убијено је 80 и заробљено 59 непријатељских војника, подофицира и официра. Заплењено је 76 пушака. 2 пушкомитраљеза, 2 пиштоља, једно артиљеријско оруђе, 2 аутомобила, 1 камион. двоја запрежна кола. доста муниције и разног ратног материјала. Дивизија је имала 7 мртвих. 27 рањених и 7 несталих бораца и старешина. У Четвртој српској бригади рањен је, поред осталих. командир Прве чете Првог батаљона Станимир Атанасковић и дужност командира преузео је Здравко Муњић.[210]

Сутрадан. 5. маја. Штаб дивизије наредио је штабовима бригада да се гоњење непријатеља настави у захвату железничке пруге и друма. главним правцем Криж. Иванић-Град, Дуго Село и Загреб. Прву већу препреку јединицама Дивизије представљао је добро утврђени Криж. Штаб Двадесет прве српске и Штаб Четрдесет осме македонске дивизије су одлучили да њихове јединице заједнички освоје непријатељско упориште. Напад је почео у 13 сати, уз претходну артиљеријску подршку дивизијске артиљерије и дејство минобацачких чета батаљона. Први батаљон Четврте српске бригаде, ојачан једним батаљоном Седме македонске бригаде. напао је упориште Криж са источне. а Пета српска бригада са северне стране. Са њом су садејствовала и два батаљона Четврте српске бригаде. Са јужне стране Криж је заобишла. савладавши више отпорних тачака. Тридесет прва српска бригада и угрозила га са западне стране. Напад су потпомагале и појачавале Трећа и Шеснаеста македонска бригада у борбеном поретку иза Четврте и Пете српске бригаде. Непријатељ није издржао силину удара. трпео је губитке и пружајући отпор умакао према Лоњи да се тамо покуша средити и успоставити одбрамбене положаје. Губици непријатеља у Крижу и околини били су следећи: 170 мртвих и 163 заробљена

[209] *Две године 4. српске ударне бригаде, 1943 -1945,* Политички одсек 4. српске ударне бригаде, Београд 1945.

[210] *Зб.НОР,* том X1. књ. 1. док. 133.

војника, подофицира и официра. Јединице Двадесет прве српске дивизије имале су 24 мртва и 138 рањених бораца и старешина. Уништена су 52 непријатељска камиона и складиште муниције. Заплењено је 13 камиона, 6 коња, двоја запрежна кола, 250 килограма експлозива, 52 пушке. 2 пушкомитраљеза, 4 минобацача, око 70.000 метака и знатне количине разног ратног материјала.[211]

У борбама у Крижу и околини. Четврта српска бригада није прошла без губитака у мртвима и рањенима. Рањени су, поред осталих. командир Прве чете Првог батаљона Здравко Муњић. а командирску дужност преузео је Благоје Ранковић. У Првој чети Трећег батаљона рањени су политички комесар Павле Михаиловић и заменик политичког комесара Драгослав Лазић. Дужност политичког комесара поверена је нешто касније Лазару Игњатовићу који се вратио из болнице. Место заменика политичког комесара тренутно је остало непопуњено.

Заузимањем Крижа бригаде Двадесет прве српске дивизије убрзале су гоњење непријатеља. Четврта српска бригада је прешла реку Лоњу. освојила упоришта Лупоглав. Стару Лоњу и Прикрај, избила на друмску и железничку раскрсницу источно од Дугог Села које су бранме јединице 41. немачке и 3. усташко-домобранске дивизије. На њеном левом крилу Пета српска бригада је протерала непријатеља из Пречеца и Андриловеца и са југоисточне стране угрожавала упориште Дуго Село. Тридесет прва српска бригада се задржала у борби у Иванић-Граду који је ослободила. заробивши 7 есесоваца и 10 усташа. На десном кршу борбеног поретка Двадесет прве српске дивизије наступала је Шеста личка пролетерска. а на левом Четрдесет друга македонска дивизија. Штабови дивизија стално су одржавали везе и бринули да се остварује садејство у складу са наређењем Штаба Прве армије да се непријатељ енергично гони и ослободи Загреб. С јужне стране Загребу су се приближиле јединице Друге југословенске армије. под командом Коче Поповића. припремљене да пређу Саву и воде уличне борбе у граду.

На новим положајима у рејону Дугог Села. немачке и усташке јединице су се припремале за дужи отпор. На предњем крају сопствене одбране поставили су бројне нагазне и противтенковске мине и друге препреке. У поподневним часовима. 7. маја. у напад су кренуле јединице Четврте српске на десном, 11ете српске у средини и Тридесет прве српске бригаде на левом крилу дивизијског борбеног поретка.

211 Исго.

Артиљеријска бригада, са ватрених положаја у Горњој Греди, подржавала је стрељачке стројеве у нападу. Четворочасовна борба, све до 18 сати, није дала очекиване резултате. Штаб дивизије наредио је штабовима бригада да се непријатељ сатире јуришима и угрожавањем његових бокова. Јуришни стројеви јединица Четврте српске освојили су упоришта Грачец и Брековљане, а Тридесет прве српске бригаде Пухово и Копчевец. Увече је заузето упориште Дуго Село и непријатељ се повлачио према Церју, Сесветама, Медведници и Загребачкој гори. На томе простору концентрисале су се 7. немачка СС дивизија ,.Принц Еуген", 41. немачка тврђавска, 181. немачка пешадијска и 7, 8. и 9. усташко-домобранска дивизија с намером да се бране до последњег даха.

Гоњење је настављено, уз мање сукобе са непријатељским заштитницама. Четврта српска је наступала према Прозорју. Церју, Мокрицама, а Пета и Тридесет прва српска бригада правцем Краљевац, у намери да га заузму из покрета, али се у томе није успело.

Јачи отпор у Церју и околини

Батаљони Четврте српске бригаде нису посустајали у гоњењу непријатеља. Ноћу, 7. и 8. маја, због недовољног познавања терена и слабе видљивости, јединице су се нешто спорије кретале према јаком непријатељском упоришту Церју. Осмог маја, у 3 сата, Трећи батаљон је стигао у Бања Село, у коме су борци предахнули док су извиђачп испитивали правац према Лактецу. Штаб батаљона је обавештен да у селу има много непријатељских војника, да их је умор толико савладао да спавају дубоким сном. Чете су одмах припремљене да се неопажено прикаду Лактецу и непријатељу приреде изненађење. У свануће је почела борба најпре на југоисточној страни. Немачки војници и усташе буновни су грабили оружје и покушавали да се одбране. У њиховим редовима завладала је паника. посебно на друму на улазу у село, на коме су борци Вода противтенковских пушака уништили 3 камиона, пуна ратне опреме, а 2 запленили, без возача који су побегли. Заплењена су 2 топа и 1 противавионски митраљез. Плена је било далеко више. али се није могао одмах прикупити због дејства непријатељске артиљерије из рејона Сесвета.

Први батаљон је наступао правцем Херендићи. Грогошићи, Граберје. стигао у Дренчец, североисточно од Церја, у 7 сати. заузео по-

Скица борби за Церје 8-V-1945 год.

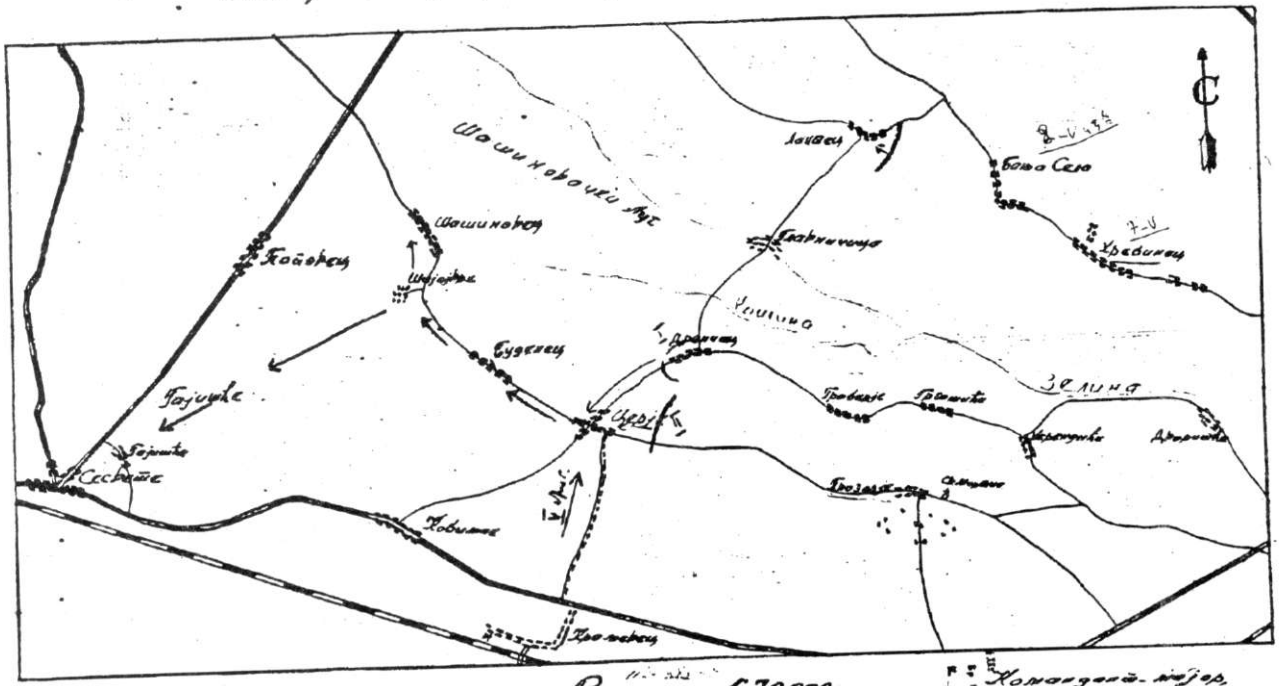

Шеф оперативног одсека,

Размера 1:70.000

Командант-мајор,

ложаје запад-но од села и осигурао правац од Шашиновеца. Шашиновечког луга и Главичице. На тој страни, гоњен и тучен од јединица Трећег батаљона. непријатељ се повлачио према Поповецу и Сесветама. Из Бање Села Други батаљон је дошао преко Гргошића и Граберја на лево крило борбеног распореда Првог батаљона. за борбу се распоредио у пошумљеном пределу око 700 метара источно од Церја. У-10 сати Штаб бригаде је наредио да батаљони, у 12 сати, нападну непријатеља и освоје упориште. Њима је придодат Трећи батаљон. али се није могао извући са раније поседнутог положаја услед убитачног дејства непријатељске артиљерије и аутоматског оружја. С јужне стране Церју се приближавао један батаљон Пете српске бригаде да у прави час појача нападе. Борба је почела у подне. према плану, али се није развијала брзином како се желело. Непријатељ се жестоко бранио на североисточном рубу упоришта, са звоника и крова сеоске цркве, преудешене у ватрену тврђаву. на прилазним путевима. из бункера. ровова и сеоских кућа. У тренутку кад се поверовало да ће Немци и усташе одговорити да прихватају позиве да се предају. они су смогли снаге да изведу противнапад. Највише су се окомили на Прву чету. са командиром Благојем Ранковићем, која је приморана да се повлачи и трпи губитке. Рану је задобио и командир чете. Командант батаљона наређује командиру Треће чете Миломиру Марковићу и политичком комесару Вељку Михаиловићу да се прискочи у помоћ суседној чети и бочном ватром проређује стрељачки строј нападача. Сада су Прва и Трећа чета преузеле иницијативу. прешле у противнапад и непријатеља одбиле на полазни положај. Добро усклађеним садејством батаљони су настојали да истовременим ударима савладају противничко упориште. Опет им је узвраћено противнападима немачких и усташких јединица које их нису успеле одбити назад. Вршилац дужности команданта бригаде Миодраг Јовановић Расинац. уместо оболелог команданта Стеве Адамовића. затражио је подршку тенкова да помогну у савлађивању непријатељског отпора у Церју и околини. Убрзо је дотутњало 6 тенкова друмом од Граберја у Дренчец који су продужили у Церје. Упоредо са њима наступа стрељачки строј Првог батаљона и започиње одлучна битка. Стрељачки строј Другог батаљона јуриша са источне стране. а јединице Пете српске бригаде са јужне стране Церја. 0 налету тенкова и јуришу бораца и старешина Драгослав Вељковић је записао: „Тенкови гурају напред и крче пут. Наши борци јуре за њима. Развија се кратка али снажна борба. Ми то користимо и без зас-

тоја гурамо напред. Ту је и Други батаљон заједно са нама. Настаје Једно опште гоњење. журно без двоумљења. Хитамо напред. Немци беже као помахнитали. Сустижемо их. обарамо, пуне су улице малог села. Сви журе само да стигну тенкове. Са свих страна чује се само: 'Јуриш! Ура!" и то тако снажно да се слива све у један глас..."[22]

У 17 сати непријатељ у Церју је разбијен и дао се у бекство према Шашиновецу. Батаљони настављају гоњење преко Буденеца и Шишај врха. Тенкови грме друмом. На првом је командант Првог батаљона Гојко Ињац и рафалима из стројнице обара фашисте. У једном тренутку скаче са тенка у покрету да зароби групу Немаца и усташа. не слутећи да их. из оближње шуме. пристиже двадесетак пута више. 0 драматичном тренутку Драгослав Вељковић сведочи: „У том наилази читав стрељачки строј. Немци помишљају на предају. дижу руке у вис. али кад виде да нас нема много они прибегавају лукавству и уместо предаје врше јуриш на нас. Гојка рањавају у цеваницу и он пада. И у моменту нашег прилажења њему. непријатељ је био бржи и како је он излетео сувише напред и тешко га рањава у главу. Врши.мо снажан налет и одробљавамо команданта... Има другова који још не знају да је командант погинуо. Све се одиграло за тренутак... Немачких рањеника на све стране. Дуго су наши митраљези косили њихову колону. Немци су дуго падали. Нисмо им остали дужни за палог команданта."[213] Командовање Првим батаљоном преузео је Мирко Чубрило и напади нису малаксавали. У Шашиновецу је заробљена већа групација непријатељских војника. Заплењено је 30 пушака. 5 пушкомитраљеза. 30 минобацача. 30 запрежних кола препуних разне ратне опреме и сандука муниције.

Батаљони Четврте српске бригаде без застоја хитају Гајишћу и Сесветама. Подржавају их тенкови у борбеном поретку и не наилазе на жешћи отпор. Борба у Сесветама кратко је трајала. Непријатељ је прихватио позив да положи оружје. Бригада је заноћила у Сесветама у ишчекивању борбеног наређења за сутрашњи дан. Штаб бригаде је анализирао минуле борбе у Церју и околним упориштима и утврдио да је убијено 100. рањено 300 и заробљено 30 непријатељских војника. подофицира и официра. И Бригада је имала губитака. Поред више рањених и погинулих бораца. из борбеног строја избачено је и неко-

212 *Две године 4. српскеударне бригаде, 1943-1945,* Политички одсек 4. српске ударне бригаде. Београд 1945. стр. 62.

213 Исто.стр. 63.

лико старешина. У Првом батаљону рањен је командир Прве чете Благоје Ранковић. али лакше, и на дужност се вратио после дводневног лечења. Рањен је командир Митраљеске чете Михајло Станковић и заменио га је Димитрије Родић. У Другом батаљону рањени су командири Прве и Друге чете. Радоје Ђушић и Ђура Лукић. а живот је изгубио командир Митраљеске чете Светозар Маринковић. Уместо Ђушића командовање четом је поверено Драгомиру Стојковићу. а Лукић се брзо вратио из болнице на ранију дужност. Командир Митраљеске чете постао је Пуниша Лаловић. Заменик политичког комесара Треће чете Трећег батаљона Стојан Костадиновић је погинуо и његову дужност је преузео Радивоје Васић. Рањен је и политички комесар Друге чете Радомир Супић.

Рат после капитумције нацисшичке Немачке

Освајањем Церја и Сесвета јединице Двадесет прве српске дивизије. у складу са дан раније издатом заповешћу Штаба Прве армије да се ослободи Загреб и непријатељ гони према југословенско-аустријској граници. добиле су наређење да наступају у град на Сави правцем Дубрава. Максимир. Јелачићев трг. Савска цеста и даље. да садејствују са суседима, јединицама Шесте личке пролетерске на десном и јединицама Четрдесет осме македонске дивизије на левом крилу борбеног распореда. Очекиване су жешће уличне борбе у граду, али њих није било. Злочинац Анте Павелић. његова влада. усташе. немачке и домобранске јединице нешто раније су се повукле из Загреба. У граду су остављене мање заштитне јединице које су пружиле слабији отпор. приликом напада и преласка преко Саве, 8. маја 1945. пре подне. Четрдесет пете српске, Двадесет осме славонске и нешто касније Тридесет девете крајишке ударне дивизије из састава Друге југословенске армије. У појединим улицама вођене су мање борбе са остацима непријатељских јединица. проналажене скривене усташе и домобрани. У те акције биле су укључене и неке јединице Двадесет прве српске дивизије. Загреб је тако ослобођен заједничким борбеним напорима и дејствима поменутих јединица Прве и Друге југословенске армије.

Борцима и старешинама Четврте српске и осталих бригада Двадесет прве српске дивизије саопштена је радосна вест да је нацистичка Пемачка безусловно капитулирала. али да то још не значи крај рата за

јединице Југословенске армије којима немачке и квислиншке снаге пружају отпор и настоје да се извуку преко југословенско-аустријске границе. Самим тим јединицама Двадесет прве српске дивизије предстојало је гоњење непријатеља од Загорја до Цеља у Словенији. Четврта српска бригада је распоређена у Подсусед да се њени батаљони одморе и припреме за наредне покрете. Извиђачи су активни и претражују околни пошумљени терен. Са њима су обавештајни официри и њихови помоћници. Они обавештавају Штаб бригаде да се знатне снаге Немаца. усташа и домобрана налазе у близини. у Медведници. да не пристају да обуставе отпор. Убрзо се огласила непријатељска артиљерија и више граната сручила на Подсусед, на рејон размештаја јединица Четврте српске бригаде. Гелери су ранили начелника штаба бригаде Радоњу Бараћа и других губитака није било. Без обзира на очигледни изазов. јединице бригаде нису кренуле у потеру. Штаб бригаде строго је поштовао наређење Штаба дивизије да се сутрадан. 10. маја. настави гоњење преко Запрешића. Дубравица. Старе Васи. Светог Петра. Подсреда, Пилштања. Планине при Севници и Лашкога јужно од Цеља. Планирани наступни марш могао се делимично и мењати уколико би неке непредвиђене околности успоравале његово извршење.

Стање на фронту у Југославији. после капитулације фашистичке Немачке. било је следеће: немачке и квислиншке снаге нису прихватале безусловну капитулацију. наставиле су да се боре и повлаче правцем Цеље. Дравоград да би умакле у Аустрију да се предају англо-америчким трупама. У томе су их спречавале. разоружавале и заробљавале јединице Прве армије наступајући према Цељу. јединице Друге армије продором према Новом Месту и Зиданом Мосту и јединице Треће армије које су ослободиле Марибор и напредовале према Рогашкој Слатини и Дравограду. Моторизовани одред Четврте југословенске армије и јединице Четврте оперативне зоне избиле су у рејон Целовца и Корушку. Био је то почетак опкољавања главнине немачке Групе армије „Е". односно 6 немачких дивизија и бројних квислиншких јединица. Значајну улогу у томе имале су и јединице Двадесет прве српске ударне дивизије: Четврта. Пета. Тридесет прва српска и Артиљеријска бригада на својим правцима наступања и савлађивања непријатеља. У почетку наступања примећиване су групе домобрана и без борбе их је разоружано око 460.

Претходница Треће чете Другог батаљона. коју је предводио делегат вода Лаза. попела се на кров једне напуштене куће да боље ос-

мотри околину. Делегат Лаза и другови одмах су приметили, на изласку из оближње шуме, вод војника у сивкастим униформама и одлучили да их притајени сачекају. Заузели су добре заклоне. препознавши домобране. Кад су пришли. борац Милан је узвикнуо да стану и упитао ко су. Уследио је одговор да је то генерал Пешић. заповедник 13. домобранске дивизије и његови пратиоци. На захтев да се преда и потчињенима нареди да то учине, без поговора је послушао. Заробљеници су одмах спроведени у Штаб бригаде.

После коначења у Старој Васи, Краљевцима и Мрачанима, бригаде су сутрадан. 11. маја, наставиле гоњење непријатеља и без успутних борби стигле у рејон Козја у Словенији. Од леве дивизијске побочнице стигла је Штабу дивизије и штабовима бригада вест да се од Кршког и долине Саве приближавају хиљаде усташа и њихових породица да продуже према југословенско-аустријској граници. Знајући да усташе не пристају да се предају. Штаб дивизије, са командантом Владом Бајићем и политичким комесаром Мирком Јовановићем, предузео је мере да се силом разоружавају и заробе. Бригаде су се брзо престројиле из маршевског борбеног поретка у стрељачке стројеве да заштите бокове и зауставе наступање остатака 1.3.7.8. и 9. усташко-домобранске дивизије. њихових симпатизера и породица. Усташе су се најпре устремиле на артиљеријске јединице Дивизије, али су дочекане снажном ватром устукнуле. После су затражили да преговарају, захтевајући да им се допусти да продуже пут. Енергично им је узвраћено да се одмах предају. Одговорили су јуришем на положаје Друге чете Трећег батаљона Тридесет прве српске бригаде коју су потисли према Козју и навалили кроз начињену брешу да је проширују и осигурају пролаз хиљадама осталих. Противнападом суседних јединица су одбијени на полазне положаје. али их је умакло више од две сатније према Цељу. Бригаде су искористиле краткотрајно затишје да се прегрупишу.

Јединице Четврте српске бригаде распоредиле су се на узвишењима поред друма од Подсреде до Козја. На десном крилу, северозападно од Козја. ватрени бедем успоставиле су јединице Тридесет прве српске бригаде. На левом крилу, западно од Подсреде, пролаз усташама је затворила 11ета српска бригада. Дивизијска Артиљеријска бригада распоредила је своја оруђа да дејствују са висова у близини Подсреде.[214] Борбена ситуација је условљавала да се касније. ради бољег садејства и

[214] Архив ВИИ, кут. 253, рег. бр. 36-1/7.

ефикаснијег противудара на усташке јединице. настави са извесним прегруписавањем на више угроженим правцима и заузимањем погоднијих положаја. Батаљони Четврте српске бригаде осванули су. 12. маја, на овим борбеним положајима: Први, у рејону коте 407. источно од друма између Подсреде и Козја. Други северозападније. на брдима поред истог друма, а Трећи батаљон у пошумљеном и бреговитом пределу северније од Козја, поред комуникације за Плиштањ. Ноћ је протицала релативно мирно. Борцима и старешинама пружила се прилика, уз ојачана обезбеђења и страже. да мало одспавају на ватреним линијама.

Ујутру. у 5 сати. уследио је жешћи напад усташа на јединице Првог батаљона распоређене на коти 407 и Росици. Командант и политички комесар батаљона наредили су командирима чета Здравку Муњићу, Александру Миливојевићу. Миломиру Марковићу. командирима Минобацачке и Митраљеске чете. Божидару Петковићу и Димитрију Родићу, да јединице тако усмеравају да зликовце усташе немилосрдно туку и да одступања нема. Усташе су претрпеле велике губитке, али се нису помириле са узмицањем и поново су јуришале. Опет су засути ватром из свих оружја и одбијени остављајући доста мртвих и рањених. Без обзира на губитке. нападе су преусмеравали на положаје Другог и Трећег батаљона мислећи да ће тамо створити бреше и наставити да се повлаче. Командант бригаде је проценио. с обзиром да су усташке јединице пристизале једна за другом, да Други и Трећи батаљон појача Четом аутоматичара. Командант је наредио командиру и политичком комесару чете Љубиши Голубовићу и Милету Арсићу да аутоматичаре поведу друмом северно од Козја да извиде шта се тамо дешава и туку усташе. Са северне стране допирала је неуједначена пуцњава и потврђивала да Други и Трећи батаљон нису поштеђени усташких напада.

Аутоматичари су задихани стигли на седласти гребен. у чијем се пошумљеном подножју чула пушкомитраљеска и пушчана паљба. Командир и политички комесар чете тренутак су застали да процене ко пуца и како да успоставе везу са Другим и Трећим батаљоном. Изненадило их је неколико бораца Другог батаљона који су усплахирени излетели из шуме на чистину и објаснили да троструко надмоћније усташе потискују њихов батаљон да би прошли према Цељу. У очигледној неприлици није се смело оклевати. Командир Голубовић и политички комесар Арсић наредили су командирима водова да аутоматичаре распореде рубом гребена и чекају непријатеља који се приближавао. Командир чете је залегао иза једног дрвета и упозорио да се

ничије оружје не сме огласити пре његовог аутомата. Усташе су прилазиле кроз проређену шуму, стрепећи да не буду изненађени. Било их је више од једног батаљона. Други талас се назирао кроз проређено дрвеће и хитао да се придружи онима при врху успона. Једна чета, реално ценећи, без обзира што је имала аутоматско оружје, тешко је могла одбити вишеструко бројније усташе. Командир и политички комесар су рачунали да првим плотунима и рафалима усташама нанесу што веће губитке. Кад су се приближили на 200 метара, усташе су засуте ватром из аутомата и пушкомитраљеза. Много их је убијено. али пристизало им је појачање и нису престајали да јуришају. Припремали су и крилни обухват Чете аутоматичара. Командир и политички комесар су наредили да се водови извлаче под борбом и један другом штите одступницу. Аутоматичари су се повлачили уз пошумљену падину. према положају јединица Трећег батаљона. Наишли су на пусте ровове и заклоне, пуне чаура које су потврђивале да се ту водила жестока борба. Према пуцњави командир чете је оценио да.се Трећи батаљон налази у подножју планине и Чету је иовео у томе правцу. Недостајала су три борца за које се није знало да ли су погинули или заробљени. Чету је сустигао курир са наређењем команданта бригаде да се врати у Козје.

Трећи батаљон. са командантом Мирком Чубрилом и политичким комесаром Данилом Вукадиновићем. нападнут је ујутру и огорчено се борио да задржи и одбије усташке јединице. Командири и политички комесари чета Живан Томић, Лазар Игњатовић. Властимир Јовановић. Сретен Стефановић, Миле Радојевић, Милорад Јововић. Драган Марковић, умешно су усклађивали садејство чета да убитачније дејствују и проређују нападаче. Трећа чета, са вршиоцем дужности командира Милетом Радојевићем и тек постављеним командиром чете. коме име није запамћено, који је дужност примио. тако рећи, на ватреној линији, у трку је стигла на једну ливаду. испред густе шуме у којој су били усташки јуришници. Изнад глава бораца зазујали су пушчани и пушкомитраљески меци. Командир чете и Милета Радојевић су ускочили у прокоп на ливади и командовали да се непријатељ немилосрдно туче. На ватреној линији били су командант батаљона Чубрило. политички комесар Вукадиновић. ађутант батаљона Сима Ђукановић. заменик политичког комесара Драган Голубовић. Развила се беспоштедна борба. Усташе су истрчавале, у згуснутом поретку, из оближње шуме. Много их је убијено, али се нису дали зауставити. Стотинак их је дотрчало. узвикујући ..Напред усташе!", на

двадесетак метара испред бораца Треће чете у намери да их прегазе и отворе пролаз према друму за Цеље. Командир чете је узвикнуо да се ручним бомбама и паљбом аутоматског оружја ирекрате јуриши окорелих зликоваца. Експлозије су учестале, смртно погођене усташе су падале. а преживеле узмицале према левом крилу стрељачког строја не престајући да отварају ватру. Куршуми су погодили командира чете у груди. Умирући, довикнуо је Радојевићу да настави да командује. Борба не јењава. Пола ливаде је прекривено телима погинулих и рањених усташа, а нове групе пристижу и угрожавају лево крило борбеног распореда батаљона. Чују се јауци и самртни ропци. Усташе у црним униформама узмичу неколико корака, нагло се окрећу и још жешће туку. Куршум је погодио вршиоца дужности командира чете у десно раме. али он не престаје да командује. Пузећи одлази на лево крило стрељачког строја да помаже у сузбијању усташких јуриша. Примећује политичког комесара батаљона Данила Вукадиновића како хицима из пиштоља обара најокорелије усташке јуришлије. Проређене усташке групе малаксавају. борци искачу из заклона и долази до борбе прса у прса. Мало је усташа преживело и побегло. Рањеном Милету Радојевићу Рада Анђелковић. референт санитета батаљона. превила је рану.

Јединице Четврте српске и осталих бригада Двадесет прве српске дивизије успешно су спречавале усташе да не прођу према Цељу и Аустрији и наносиле им огромне губитке. Само 12. маја убијено је 266 и заробљено 635 усташа. Заплењено је њихово оружје и 40 запрежних кола разног ратног материјала. Двадесет прва дивизија имала је 33 мртва и 72 рањена борца и старешине. Од тога броја Четврта српска бригада имала је 19 погинулих. 36 рањених и 10 несталих бораца и старешина.[215]

Штаб дивизије и штабови бригада сачинили су план, 12. маја увече. да се остаци усташких јединица опколе и униште. Ујутру. 13. маја. започела је жестока борба. Четврта српска је нападала западно од друма Козје - Подсреда. Пета српска од Великог и Малог Камена и Чрета. а Тридесет прва српска бригада од Окића, Слатине. Горјана до Копривице. Нападе је потпомагала Артиљеријска бригада из свих расположивих оруђа. Усташе су се нашле у ватреном обручу без икаквог изгледа да се спасу. Њихов отпор постепено је попуштао. већина их изгинула и заробљена. а незнатан број побегао. Заробљено их је око 600 и одмах

[215] *36. НОР,* том XI, књ. 1, док. 140.

су спроведени у сабиралиште ратних заробљеника.[216] Сутрадан. 14. маја. већу групу усташа која се скривала у пошумљеним пределима Великог Камена, Окића. Копривнице, напале су бригаде Двадесет прве српске дивизије и заробиле скоро 500. Заплењено је њихово оружје. муниција и ратна опрема. Овим нападом сломљен је отпор делова пет усташко-домобранских дивизија и завршене борбе Четврте српске ударне бригаде која се наредног дана вратила у Козје.

На деветнаестомесечном борбеном путу дугом 4.200 километара. од Добре Воде на Јастрепцу, Расине. Пусте Реке, Црне Траве, Јабланице. Топлице. преко Шумадије. Београда. Срема. Славоније, Загреба. до Козја у Словенији. прослављена Четврта српска ударна бригада скоро свакодневно је водила мање и веће борбе против удружених непријатеља: Немаца, усташа. четника, недићеваца, бугарских фашиста, љотићеваца. балиста и њихових помагача. Убила је 3.264 и заробила 4.115 непријатељских војника. подофицира и официра. Запленила је 3.748 пушака. 67 митраљеза, 24 топа, 48 минобацача. више вагона муниције. 34 моторна возила и огромне количине разне ратне опреме. Уништила је 10 непријатељских тенкова. 31. моторно возило, 25 топова, више локомотива и возова и 2 авиона. Те резултате Бригада је постигла у 50 већих битака и бројним мањим окршајима са непријатељем.

У свима сукобима са удруженим непријатељима. борци и старешине Четврте српске ударне бригаде су испољавали самопрегор. високе моралне квалитете. храброст и борбену сналажљивост. Већина је одликована ратним одликовањима. а знатан број и Споменицом 1941. За изузетну храброст. командовање и руковођење, Орденом народног хероја Југославије одликовани су први командант бригаде Драгослав Петровић Горски, Стојан Љубић, Страхиња Ераковић. Владимир Букилић. звани Поп Мића, Пане Ђукић Лимар. Петар Станковић Љуба и Драгољуб Петровић Раде, који су постали узор борцима и старешинама у целој Србији и шире. Поред личне храбрости. стално потврђиване на бојном пољу, они су командовали крупнијим јединицама НОВ које су се често хватале у коштац са вишеструко надмоћнијим непријатељем и задавале му озбиљне ударце. У првој борби после формирања, Друга јужноморавска бригада. под командом Драгослава Петровића Горског и Владимира Букилића показала је завидне борбене вредности, протерала бугарске окупаторске војнике из Велике Плане под

[216] Исто. Док. 136.

Јастрепцем и наставила да постиже победе у наредним борбама. У борбеном строју у свим нападима на непријатељска упоршпта и гарнизоне редовно су се налазили команданти бригаде. почевши од њеног првог команданта Горског. а касније Стојана Љубића. Страхиње Ераковића. Владимира Букилића, Миливоја Перовића и Стеве Адамовића. Љубић. Ераковић и Букилић. за кратко време изгубили су животе предводећи стрељачке стројеве Бригаде у нападу на непријатеља. Народ јужне Србије испевао је бројне песме својим херојима. које и данас живе.

За велнки допринос у победи над фашистичким окупаторским јединицама и домаћим издајницима, Четврта српска ударна бригада је одликована, међу првих двадесет бригада НОВ и ПОЈ, 24. јула 1944. Одлуком Председништва АВНОЈ-а. Орденом народног ослобођења.[217] Касније. 1953. године. одликована је Орденом заслуга за народ са златном звездом. Посебна признања су одата Трећем омладинском (црнотравском) ударном батаљону коме је додељена застава Уједињеног савеза антифашистичке омладине Србије. У образложењу је истакнуто да је поменути батаљон био најбољи у борбама на Копаонику и да је најбољи у целој Србији. Победничка застава је додељене и Четврто.м батаљону. 1. фебруара 1945. у Шаренграду. тада најбољем у Дивизији. који се нарочито истакао у борбама за Београд и касније у борбеном и осталом такмичењу на Сремском фронту и завршним операцијама.

У току Народноослободилачког рата и непосредно после ослобођења. прослављена Четврта српска бригада била је значајна школа и расадник кадрова. Из њенпх редова израсло је стотине официра. чак и са највншим генералским чиновима. којису предано радили на изградњи и јачању оружанп.х снага наше земље. Доста пх је било на високим функцијама у органи.ма власти. у друштвено-политпчким структурама. привредл. образовној и културној делатности и разним другим значајним дужностима.

У мирнодопскии ?арнизони\ш

После победе над непријатељем и разбијања остатка усташких и немачких група у пределу Великог Камена. Окића и Копривнице у

Војно енцишопедија. друго издање. 1973. том 6. стр. 273. том 4. страна 172.

Словенији. Четврта српска ударна бригада се нашла, 20. маја 1945. заједно са Петом и Тридесет првом српском бригадом. да заједнички обележе годишњицу своје Двадесет прве српске ударне дивизије. Сутрадан су уследиле свестране тродневне припреме за повратак у Србију.

На основу заповести Штаба Прве армије. 23. маја 1945. бригаде су сутрадан. у зору. кренуле преко Запрешића. Подсреде. Стењевца. Врапчета и стигле у Загреб. Батаљони Четврте српске постројени су прошли кроз град. Борци су марширајући певали партизанске и слободарске песме. продуживши у Криж који су раније ослободили. У томе месту одржана је скромна свечаност поводом рођендана врховног команданта Тита, а потом су бригадне колоне наставиле да маршују до железничке станице у Ориовцу у Славонији. У том месту борци и старешине су се укрцали у воз и одвезли на железничку станицу у Земуну. Одатле су се упутили у Коњичку касарну да се одморе и неколико дана припремају за свечани дефиле. у саставу Дивизије, за пролазак кроз Београд.

Парада је уследила 7. јуна 1945. и Београђани су одушевљено поздравили јединице Дивизије које су учествовале. скоро осам месеци раније. у борбама за ослобођење нашег главног града. Грађани су масовно изашли на улице, клицали борцима и засипали их свежим цвећем. Дочек у Београду неизбрисиво је остао у пријатном сећању свих бораца и старешина.

Истог дана Бригада је продужила у свој први мирнодопски гарнизон Пирот. у коме су се сместили Ш$аб бригаде и Трећи батаљон. Први батаљон привремено је распоређен у Књажевац. а Други батаљон у Белу Паланку. Убрзо је касарна у Пироту оспособљена за смештај свих батаљона и свакодневну војно-стручну и политичку обуку. За кратко време јединице су успешно савладале појединачну. а затим и десетичну обуку. Описмењавани су војници који су претежно пристизали са Косова да служе војни рок и у већини били неписмени.

У гарнизону Пироту створени су повољни услови да се квалитетно побољшају културне активности. Изведене су уметничке приредбе које су биле на завидној висини. Редовно су издаване четне и батаљонске зидне новине и истицане на прометнијим местима у касарни. У њима су сарађивали многи борци и старешине. стекли прва новинарска знања и после демобилизације се оиределили за позив новинара.

Јединице Бригаде повремено су се укључивале. кад су војничке обавезе то омогућавале. у обнову и улепшавање града. као и у веће пољопривредне радове.

Спортске активности много су значиле у побољшању физичке кондиције војника и старешина и стално су унапређиване. Формиран је бригадни фудбалски тим. који је скоро сваке недеље имао утакмице са неким од локалних или тимова бригада у суседним гарнизонима и дивизијским фудбалским тимом и често побеђивао. Пажња је посвећивана лакој атлетици, одбојци, кошарци и шаху.

За време боравка у Пироту. Бригада је постигла значајне резултате у свима областима активности: војној. политичкој. културно-просветној. спортској и сарадњи са народом.

Поменуте активности донекле су поремећене одласком Четврте сриске бригаде у гарнизон Куршумлију да би се искоренили остаци одметничких банди које су вршљале у Косаничком срезу и према старој српско-турској граници. од Преполца до Брајине. сејале страх и убијале недужне људе. Јединице су тако припремљене да свакодневно. са јединицама КНОЈ-а. предузимају потере за одметницима. да им наносе осетне губитке и неутралишу њихово деловање. У Алманаху ..Две године Четврте српске" записано је. поред осталог и ово: ..Ту се одмах видела вредност нашег борца. ратнпка са богатим искуством и мајстора свога оружја. За кратко време падају нам у руке неколико главних четничких зликоваца... За три месеца на терену Косанице Бригада је похватала или јој се предало преко 80 четника. У тим акцијама ми смо дали и драгоцену жртву. Пао је у служби народа Рака Симић. командант Трећег омладинског батаљона..."[218]

У то време вршене су припреме за изборе за посланике Уставотворне скупштине. Борци и старешине Бригаде. боравећи на терену. имали су знатног учешћа у предизборној кампањи. Захваљујући и њиховом агитовању међу народом. у срезу косаничком на биралишта је изашло више од 96 одсто бирача.

У Куршумлији Бригада је прославила. 20. новембра 1945. двогодишњицу формирања. С поносом се може истаћи да је она дала огроман допринос победи над окупаторским фашнстичким јединицама и домаћим издајницима. Њено име, борбени и остали успеси, убележени су златним словима у историји наше Народноослободилачке борбе и Другогсветског рата.

[218] *Две годим 4. српске брчгпде,* Београд 1945.

НАРОДНИ ХЕРОЈИ ЧЕТВРТЕ СРПСКЕ БРИГАДЕ

ДРАГОЉУБ ПЕТРОВИЋ - ГОРСКМ

СТОЈАНЉУБИЋ-СТОЛЕ

САВА ЕРАКОВИЋ-СТРАХИЊА

влацимир букилиЋ-ПОП мића

ПЕТАР СТАНКОВИЋ-ЉУБА РАКЕТА

ПАНЕ ЋУКИЋ-ЛИМАР

ДРАГОЉУБ ПЕТРОВИЋ-РАДЕ

СЛЕВА НАДЕСНО: ПЕТАР СТАНКОВИЋ ЉУБА, САВА ЕРАКОВИЋ СТРАХИЊЛ И СТОЈЛН НИКОЛИЋ ЈОЛЕ

ПРВИ БАТАЉОН (РАСИНСКИ) У СЕЛУ БРЕСТОВЦУ, ПУСТА РЕКА, 5. ДЕНЕМБАР1943.

ДРУГИ БАТАЉОН (ЈАБЛАНИЧКИ) У СЕЛУБРЕСТОВЦУ, ПУСТА РЕКА, 5. ДЕЦЕМБРА 1943.

ТРЕЋИБАТАЉОН (ЦРНОТРАВСКИ) У СЕЛУ БРЕСТОВЦУ, ПУСТА РЕКА, 5. ДЕЦЕМБАР1943.

ШТАБ БРИГАДЕ. УГОРЊЕМРЕДУ, СЛЕВА НАДЕСНО: САВА ЕРАКОВИЋ СТРАХИЊА, ЗАМЕНИК КОМАНДАНТА, ДРАГОСЛАВ ПЕТРОВИЋ ГОРСКИ, КОМАНДАНТ. УДОЊЕМ РЕДУ: ДР МИЛИВОЈЕ ПЕРОВИЋ, НАЧЕЛНИК ШТАБА, ДРАГОЉУБ ПЕТРОВИЋ РАДЕ, ПОМОЋНИК ПОЛИТИЧКОГ КОМЕСАРА, ВЛАДИМИР БУКИЛИЋ ПОП МИЋА, ПОЛИТИЧКИ КОМЕСАР, У ВУЈАНОВУ, ЈАНУАРА 1944.

ОСЛОБОЂЕНА ТЕРИТОРИЈА ЈУЖНЕ СРБИЈЕ 1943.

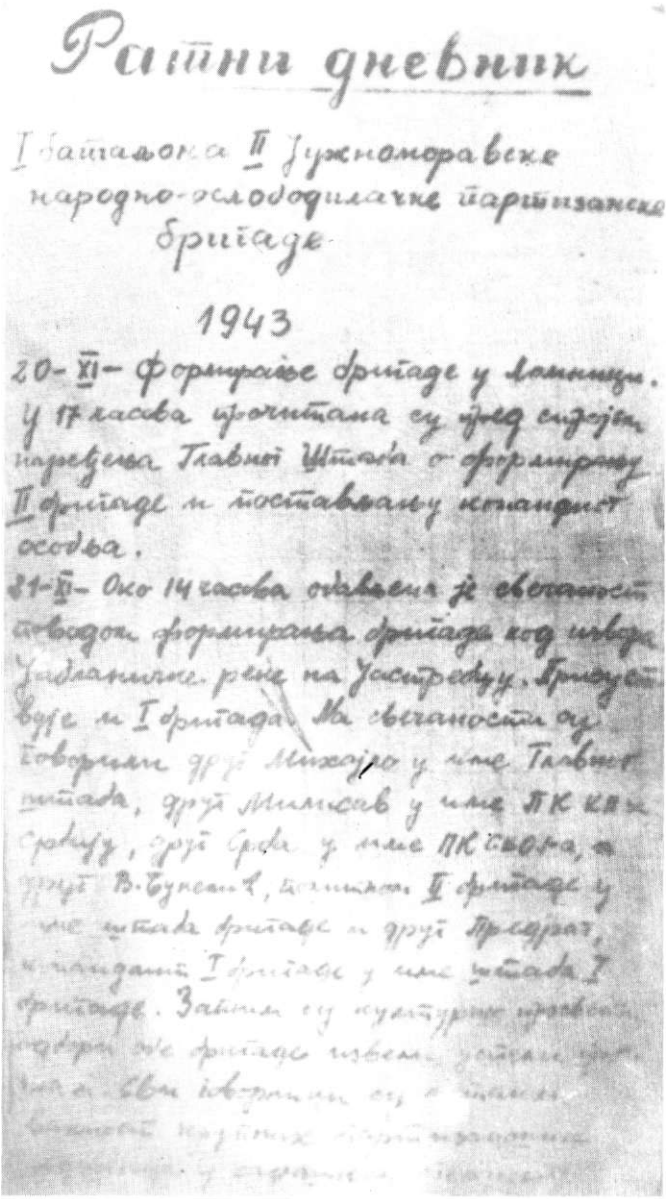

Ратни дневник

I батаљона II Јужноморавске народно-ослободилачке партизанске бригаде

1943

20-XI- Формирање бригаде у Ломници. У 17 часова прочитана су пред стројем наређења Главног Штаба о формирању II бригаде и постављању командног особља.

21-XI- Око 14 часова одављена је свечаност поводом формирања бригаде код извора Јабланичке реке на Јастребцу. Присуствује и I бригада. На свечаности су говорили друг Михајло у име Главног штаба, друг Милисав у име ПК КПЈ Србију, друг Срба у име ПК СКОЈ-а, а друг В. Бунешић, политком II бригаде у име штаба бригаде и друг Предрат, командант I бригаде у име штаба I бригаде. Затим су културно просвети одбори обе бригаде извели [illegible]. Сви говорници су [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

ФАКСИМИЛ ПРВЕ СТРАНЕ РАТНОГДНЕВНИКА ПРВОГБАТАЉОНА, КОЈИ ЈЕ ВОДИО НИКОЛА БУГАРЧИЋ

ГРУПА БОРАЦА И РУКОВОДИЛАЦА БРИГАДЕ, ДЕЦЕМБРА 1943.

ШТАБ БРИГАДЕ ИА КОПАОНИКУ. КЛЕЧИ ДР МИЛИВОЈЕ ™РОВИ% СТОЈЕ СЛЕВА НА ДЕСНО: БОРИВОЈЕ РОМИЋ, ДРАГОМАН РАДОЛИЧИЋ И МОМЧИЛО МАРКОВИЋ

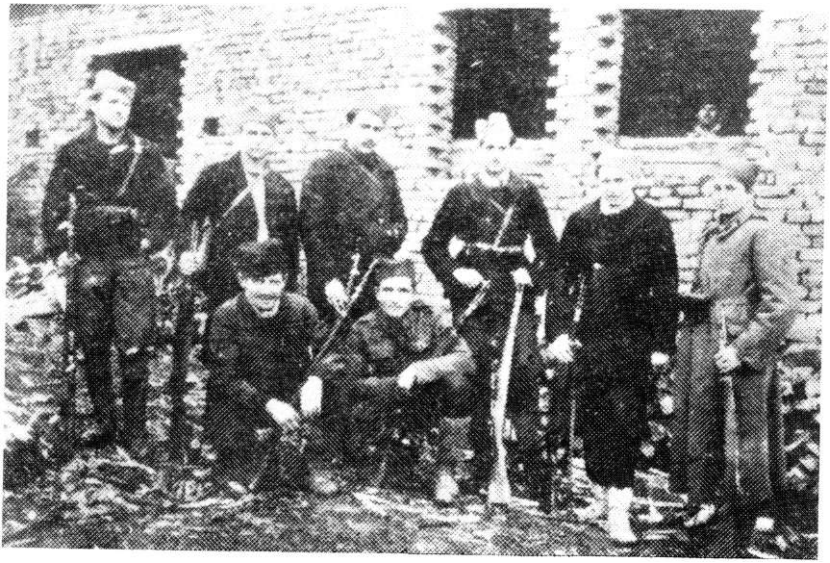

ГРУПА РУКОВОДИЛАЦА НА ПАРТИЈСКОМ КУРСУ, ПОЧЕТКОМ1944.

САВА ЕРАКОВИЋ СТРАХИЊА И ПЕТКО ВУКОВИЋ (СЕДЕ> СА ГРУПОМ ДРУГОВА

ДРАШКО ТУРЧИНОВИЋ, КОМАНДАНТ ДРУГОГ БАТАЉОНА, СТОЈИ У СРЕДИНИ, ПОГИНУО У БОРБИНА БАРЈУ, ДЕЦЕМБРА 1943.

ШТАБ БРИГАДЕ И ШТАБ ТРЕЋЕГ БАТАЉОНА УПРЕДАХУ БОРБИ НА КОПАОНИКУ

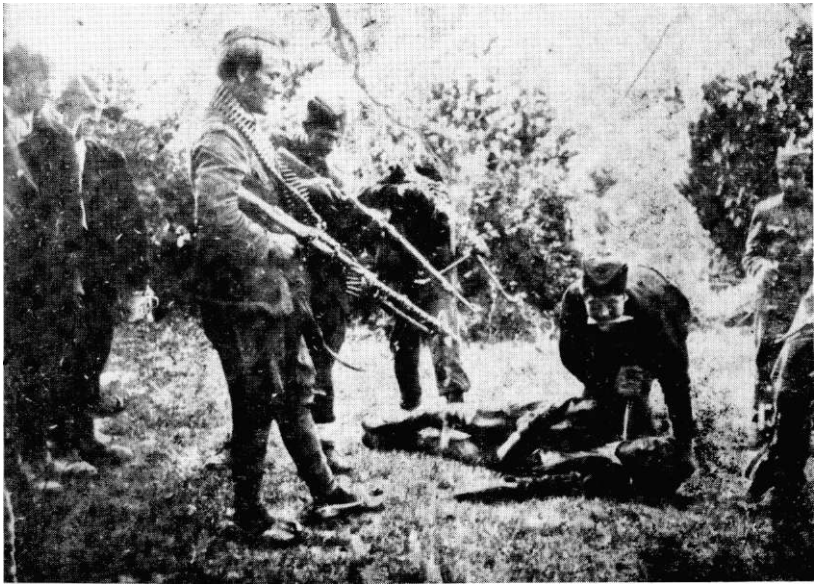

ЧЕТНИЧКИ КОЉА ЧИ НА ДЕЛУ

*ПОЛАЗНИЦИ ПОЛИТИЧКОГКУРСА СКОЈ-**а,** СЛАВНИК . КРАЈЕМ ЈАНУАРА 1944.*

НА ЈАСТРЕПЦУ ПОСЛЕ ЛОМНИЧКЕ БОРБЕ. С Л1ЕВА НА ДЕСНО: СВЕТОМИР СЛАВКОВИЋ ЗЛАТАН, СЛАВКА ИВАНОВИЋ, ТРАЈЧЕ ИЗ ДРУГОГБАТАЉОНА, ПЕТАР МИЛАШИНОВИЋ БАНЕ, ЈОВАНКА МИТРОВИЋ И СРЕЋКО СТАНОЈЕВИЋ

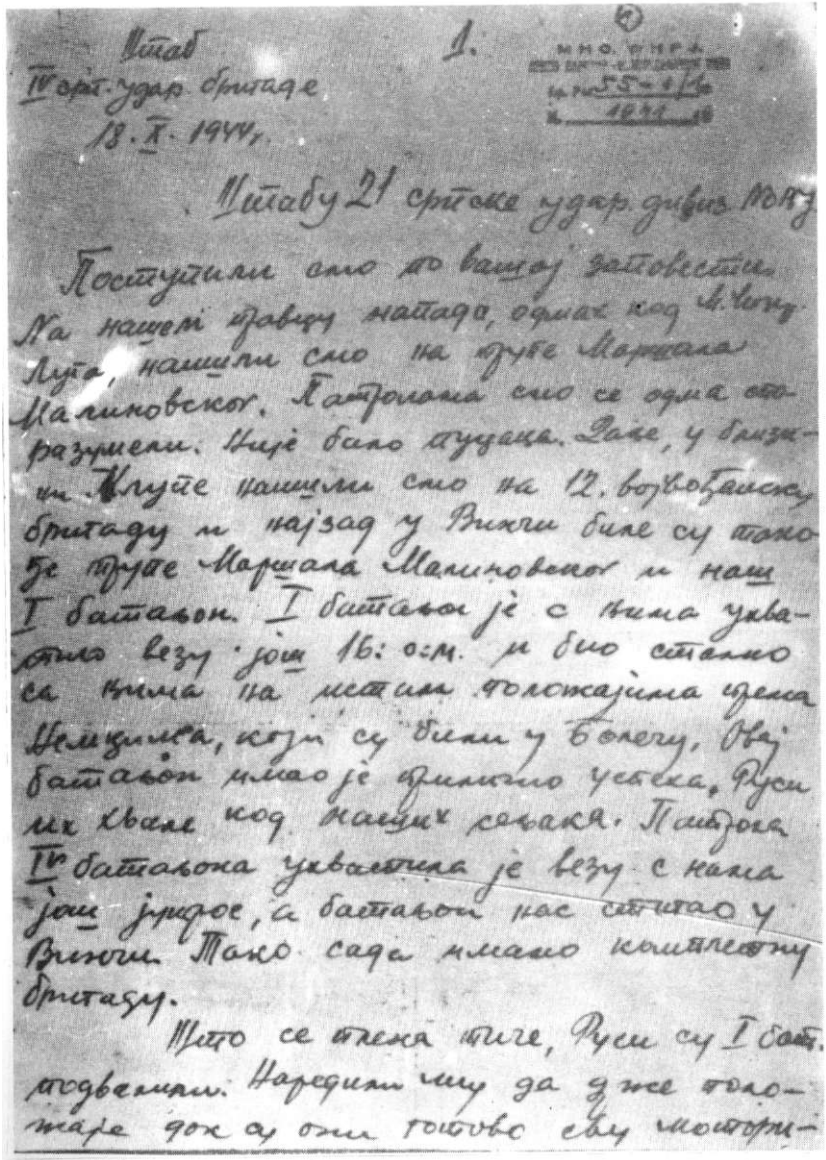

Штаб
IV срп. удар. бригаде
18. X. 1944 г.

1.

МНО. ФНРЈ
Бр. 55-1/1
1944

Штабу 21 српске удар. дивиз. НОВЈ

Поступили смо по вашој заповести. На нашем правцу напада, одмах код М. Чигир. Луга, нашли смо на трупе Маршала Малиновског. Патролама смо се одма споразумели. Није било пуцаца. Даље, у близини Клупе нашли смо на 12. војвођанску бригаду и најзад у Винчи биле су такође трупе Маршала Малиновског и наш I батаљон. I батаљон је с њима ухватило везу још 16: о:м. и био стално са њима на истим положајима према Немцима, који су били у Болечу. Овај батаљон имао је прилично успеха. Руси их хвале код наших сељака. Патрола IV батаљона ухватила је везу с нама још јутрос, а батаљон нас ститао у Винчи. Тако сада имамо комплетну бригаду.

Што се плена тиче, Руси су I бат. подвалили. Наредили му да уже положаје док су они готово сву мотори-

ФАКСИМИЛПРВЕ СТРАНЕ ИЗВЕШТАЈА ШТАВА БРИГАДЕ ШТАБУДИВИЗИЈЕ ИЗ БОРБЕ ЗА ОСЛОБОЂЕЊЕ БЕОГРАДА

БРИГАДА УПОКРЕТУНА СРЕМСКОМ ФРОНТУ

ОПИСМЕЊАВАЊЕ НЕПИСМЕНИХ

ОДНОШЕЊЕ РАЊЕНИКА У БРИГАДНУАМБУЛАНТУ

НЕМЦИ СЕ ПРЕДАЈУ

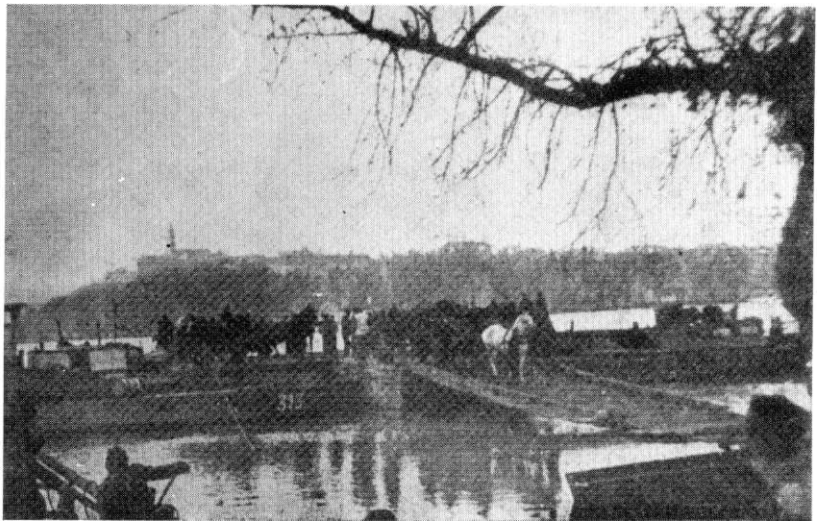

ПРЕЛАЗАК ПРЕКО ДУНАВА КОД ИЛОКА

ПУШКОМИТРАЉЕЗАЦ ДЕЈС ТВ УЈЕ

ШТАБ БРИГАДЕ ИЗДАЈЕ БОРБЕНЕ ЗАДАТКЕ ШТАБОВИМА БАТАЉОНА ПРЕ НАПАДА НА НЕПРИЈАТЕЉА НА СРЕМСКОМ ФРОНТУ

СА ЗАСТАВОМ УСАОС-а, КОЈУЈЕ ТРЕЋИ ОМЛАДИНСКИ БАТАЉОН ДОБИО КАО НАЈБОЉШ У СРБИЈИ: ИЛОК, 23. ФЕБРУАРА 1945

МИТРАЉЕСКО ОДЕЛЕЊЕ НА ПОЛОЖАЈУ

ПРЕДАХИЗМЕЂУДВЕ БОРБЕ

МИНОБАЦАЧЛИЈЕ, СА ПОЛИТИЧКИМ КОМЕСАРОМ ЧЕТЕ ЈОВИЦОМ КАРОВИЋЕМ, ЖУРЕ НАПОЛОЖАЈ. ФЕБРУАР1945.

ЗИДНЕ НОВИНЕ УВЕК СУПРИВЛАЧИЛЕ ПАЖЊУБОРАЦА

У КОМЛЕТИНЦИМА, ДЕЦЕМБРА 1944. СЛЕВА НАДЕСНО: НИКОЛА ОРЛИЋ ЋИРА, ГОРДАНА КРСТИЋ, МИЛОРАДВУЛОВИЋ ДЕСПОТ, МИРОСЛАВА МИЛИЋЕВИЋ АНЂА, ДРАГО И МИЛИЋ

КОМАНДАНТПРВЕ АРМИЈЕ ПЕКО ДАПЧЕВИЋ ОБИЛАЗИ ЈЕДИНИЦЕ ЧЕТВРТЕ СРПСКЕ БРИГАДЕ НА ПОЛОЖАЈУ НА СРЕМСКОМ ФРОНТУ. ЛЕВО ОДЊЕГА СУ КОМАНДАНТ БРИГАДЕ СТЕВАН АДАМОВИЋ, ПОЈ1ИТИЧКИ КОМЕСАР ДИВИЗИЈЕ МИРКО ЈОВАНОВИЋ И КОМАНДАНТДИВИЗИЈЕ ВЛАДО БАЈИЋ

НОВИНЕ СУСТИГЛЕ УРОВОВЕ

БРИГАДНИ ОРКЕСТАР УВЕСЕЉАВА НАРОДИБОРЦЕ, БАЧ, МАРТА1945.

СВЕЧАНОСТПРИЛИКОМ ПРЕДАЈЕ ЗАСТАВЕ ЧЕТВРТОМ БАТАЈБОНУ КАО НАЈБОЉЕМ УДВАДЕСЕТ ПРВОЈ СРПСКОЈ УДАРНОЈ ДИВИЗИЈИ, ШАРЕНГРАД, МАРТ1945.

ИЗВИЂАЧКА ЈЕДИНИЦА БРИГАЈЕ НА СРЕМС.КОМ ФРОНТУ

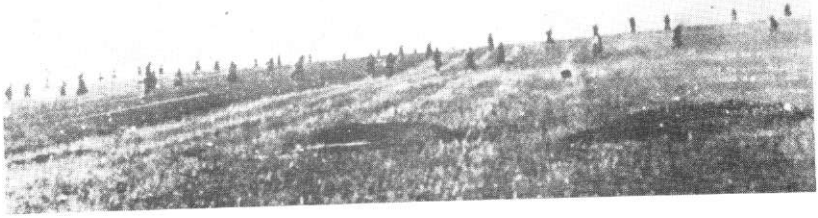

ПРОБОЈ СРЕМСКОГ ФРОНТА, 12. АПРИЛА 1945.

БОРЦИ БР1Т'АДЕ Г1РИЈ1ИКОМ ОСЛОБАЂАЊА ЈАСЕНОВЦА АПРИЛА 1945.

ГОЊЕЊЕ НЕПРИЈАТЕЉА ПОСЛЕ ГЈРОБОЈА СРЕМСКОГ ФРОНТА

ЧЕТА АУТОМАТИЧАРА ПРЕДЗАГРЕБОМ1945.

СМОТРА БРИГЛДЕ УКОЗЈУ, МАЈЛ 1945.

КОМАНДАНТБАТАЉОНА МИРКО ШИПКА САДРУГОВИМА

ДОЧЕК ЧЕТВРТЕ СРПСКЕ УДАРНЕ БРИГАДЕ, 5. ЈУНА 1945, УБЕОГРАДУ